

AFRİKA KITASI'NDA KÜRESEL REKABET

MART 2020

Serhat Orakçı

www.insamer.com info@insamer.com

www.insamer.com

INSAMER
İHH İZMİR UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية والاجتماعية في إزمير

ARAŞTIRMA 114 AFRİKA

ARAŞTIRMA 114

Araştırma 114
Afrika
Mart 2020

Afrika Kıtasında
Küresel Rekabet

Hazırlayan: Serhat Orakçı
Genel Yayın Yönetmeni: Dr. Ahmet Emin Dağ
Editör: Ümmühan Özkan
Web Editörü: Sueda Nur Çokadar

©İNSAMER 2020

Bu yayının bütün hakları mahfuzdur. İNSAMER'in izni olmaksızın yayının metni herhangi bir formda yayımlanamaz, kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve dağıtımını yapılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Referans için:

Referans için: Orakçı, Serhat, *Afrika Kıtası'nda Küresel Rekabet*. Araştırma 114, İNSAMER, Mart 2020.

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellifine aittir.

Nuhun Gemisi

Sayfa Tasarım: Nurgül Ersoy
Baskı: Pelikan Basım
Maltepe Mh. Gümüşsuyu Cd.
Odin İş Merkezi No. 1/28 Topkapı-İSTANBUL

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

İNSAMER
İHH İNSANI VE SOSYAL ARAşTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın araştırma merkezidir.

Karagümrük Mh. Kaleboyu Cd.
Muhtar Muhittin Sk.No:6 PK.34091
Fatih / İstanbul - TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

Giriş	01
Küresel Siyasette Afrika'nın Yeri ve Önemi	02
Afrika Kaynaklarının Paylaşımı Üzerine Küresel Rekabet	04
Çin ve Afrika: Yükselen Yeni Güç	06
ABD ve Afrika: Güvenlik / Petrol Paradoksu	11
Rusya ve Afrika: İdeolojik Geçmişin Gölgesinde Yeniden İnşa Arayışı	17
Avrupa Birliği ve Afrika: Geçmişe Sünger Çekmek	22
<i>İngiltere</i>	24
<i>Fransa</i>	27
<i>Almanya</i>	29
Küresel Rekabetin Afrika'ya Etkisi	31
Sonuç	34
Sonnotlar	36

Giriş

➤ Afrika kıtası devletleri son yıllarda dış ilişkiler ve dış yatırımlar bağlamında oldukça hızlı bir çeşitlenmeyi tecrübe etmekte. Çok sayıda aktörün Afrika'ya ayak basmasıyla kendini gösteren bu durum, kuşkusuz kompleks bir ilişkiler ağı ortaya çıkartmakta. 19 ve 20. yüzyıllarda sınırlı sayıda aktörün etkileşim hâlinde olduğu kıta, 21. yüzyılın başlarından itibaren karmaşık bir ilişkiler ağı içine girmiş bulunmaktadır. Bugün Hindistan, Brezilya, İsrail, İran, Türkiye, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Malezya, Endonezya, Körfez'deki Arap ülkeleri gibi aktörlerin nüfuz ve dostluk alanları elde etmeye çalıştığı Afrika kıtasında ABD, Çin, Rusya ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin dâhil olduğu global bir rekabet de eskiden beri varlığını sürdürmektedir. Bütün bu görünüm bağlamında Afrika kıta-

sının dış aktörler arasında her geçen gün biraz daha artan bir rekabete sahne olduğunu söylemek çok da abartı olmayacaktır.

Bu rapor Afrika devletlerinin çeşitlenen ilişkiler ağını analiz etmek gibi makro bir niyet taşımamaktadır. Burada, daha çok küresel aktör olarak değerlendirilen ABD, Çin, Rusya ve AB ülkelerinin Afrika kıtasına dönük siyasetlerinin ve aralarında gerçekleşen rekabet ve iş birliklerinin analizi hedeflenmektedir. Analiz çerçevesini belli başlı aktörlerle sınırlamamızın amacı, karmaşık ilişkiler ağı içinde kaybolmadan Afrika'da yaşanan küresel rekabeti değerlendirebilmektir. Bu minvalde söz konusu küresel aktörlerin Afrika kıtasındaki siyasi, ekonomik ve askerî ilişkilerine mercek tutularak öncelikleri, yönelimleri ve nüfuz alanları belirlenmeye çalışılacaktır.

KÜRESEL SİYASETTE

AFRİKA'NIN YERİ VE ÖNEMİ

➤ Mevcut potansiyeline kıyasla Afrika kıtası küresel siyasetin ve ekonominin arka sıralarında bir konumda bulunsa da son yıllarda beliren bazı emareler, kıtanın giderek daha görünür hâle geldiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda küresel aktörlerin son dönemde Afrika'ya daha yoğun bir biçimde yönelmeleri de bu emarelerden biri sayılabilir. Bugün küresel ticaret hacmi içinde %2'lik bir yer tutan Afrika kıtası 1,3 milyarı aşan nüfusu ile küresel şirketler açısından piyasa değeri sürekli artan önemli bir pazar olarak görülmektedir. Özellikle büyüyen orta sınıf ile alım gücü günden güne artan genç ve dinamik bir Afrika söz konusudur. Bu nedenle küresel şirketlerin pazarlama bölümleri, Afrika pazarını artık daha dikkatli incelemekte ve analiz etmektedir. Bu şirketler cep telefonu, tablet gibi elektronik cihazlardan tekstil, gıda ve askerî ihtiyaçlara kadar pek çok alanda Afrika'nın artan pazar kapasitesini ve potansiyelini hesaplamaktadır.

Küresel şirketlerin pazar ve ham madde arayışları elbette sadece kendi girişimleri ile sınırlı değildir, küresel devletler de bu girişimlere dâhil olmaktadır. Bu bağlamda bu güçler arasında bir yandan kendi çıkarları doğrultusunda farklı stratejilerle kıtaya nüfuz edebilmek diğer yandan Afrika ülkelerinin altyapı, savunma, silah ve teknoloji ihtiyaçlarını karşılamak adına hummalı bir arayış söz konusudur. Bugün 54'ü bulan kıta ülkeleri, küresel siyasetin şekillendiği başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere Afrika Birliği, ECOWAS, SADC, IGAD, EAC, ECCAS, İngiliz Milletler Topluluğu (*Commonwealth*), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Arap Birli-

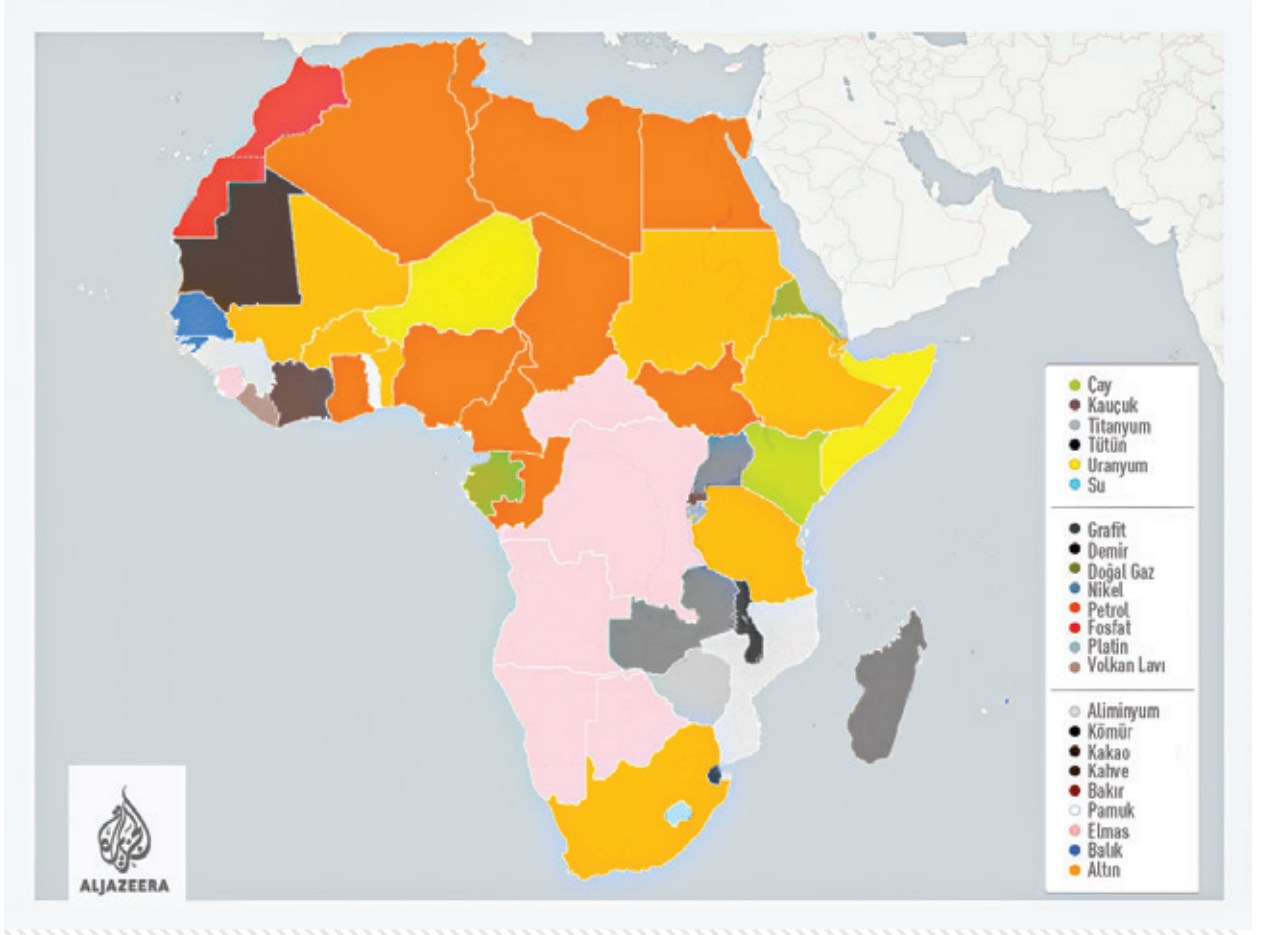
ği, G-20, D-8, BRICS gibi bölgesel ve uluslararası oluşumların içinde yer almaktadır. Küresel aktörler de bu örgütlerde kendilerine destek veren ülkelerin sayısını arttırmak ve cep-helerini güçlendirmek için Afrika ülkeleri ile ikili ilişkiler kurup bu ilişkileri geliştirme arayışını sürdürmektedir. Bu nedenle Afrika ülkelerinin bu örgütlerde sahip oldukları oy hakkı, stratejik bir değer taşımaktadır.

Amerika ve Asya kıtaları arasında Ortadoğu ve Avrupa'ya komşu olan Afrika kıtası, deniz ve hava ulaşımı açısından da kritik bir konumdadır. Bu minvalde Afrika kıtası önemli ticaret geçiş güzergâhlarına yakınlığı ile büyük bir öneme sahiptir. Arap Yarımadası ile Afrika Kıtası arasında yer alan Süveyş Kanalı, Kızıl Deniz, Babu'l-Mendep Boğazı, Aden Körfezi; kıtanın güney ucundan geçen Ümit Burnu yolu; Afrika kıtası ile Avrupa arasında bulunan Akdeniz ve Cebelitarık Boğazı ve Batı Afrika'daki Gine Körfezi, bölgedeki başlıca önemli stratejik noktalar. Uluslararası ticaret yollarının üzerindeki bu konumun, dünya ticaretinin büyük bölümünün aktığı hat olduğu da unutulmamalıdır. Bu lokasyonlara ayrıca ülkeler arası taşımacılık ve tatlı su potansiyeli bakımından Nil, Nijer ve Kongo havzalarını da eklemek mümkündür. Dünya ticaretinin güvenliği için ve lojistik bakımdan önemli olan bu stratejik yerler, aynı zamanda küresel ticarete yön veren aktörlerin de bu güzergâhları kendi çıkarları doğrultusunda emniyet altına alma çabalarına sahne olmaktadır.

Afrika kıtası bilindiği üzere yer altı varlıkları bakımından da oldukça zengin bir envantere sahiptir. Kıtada al-

Afrika kıtası 1,3 milyarı aşan nüfusu ile küresel şirketler açısından piyasa değeri sürekli artan önemli bir pazar olarak görülmektedir.

Afrika'nın Doğal Zenginlik Haritası¹

Endüstriyel üretim hatları için gerekli olan ham madde ihtiyacının karşılanabilmesi bakımından stratejik öneme sahip olan Afrika madenleri, küresel aktörlerin ve küresel şirketlerin Afrika'ya ilgisini her zaman canlı tutmaktadır.

tın, elmas, uranyum, koltan, bakır, fosfat, demir, alüminyum, titanyum, kömür gibi pek çok önemli maden ve minarelin varlığı söz konusudur. Endüstriyel üretim hatları için gerekli olan ham madde ihtiyacının karşılanabilmesi bakımından stratejik öneme sahip olan Afrika madenleri, küresel aktörlerin ve küresel şirketlerin Afrika'ya ilgisini her zaman canlı tutmaktadır. Bu bağlamda özellikle Soğuk Savaş yıllarında Afrika'da yaşanan ABD-Sovyet çekişmesinin sadece ideolojik bir çekişme olmadığı, aynı zamanda kıtadaki kaynakların yönetimiyle de ilgili olduğu unutulmamalıdır.

Afrika kıtasının yer altı kaynakları yalnızca madenlerle sınırlı değildir. Dünya enerji piyasalarını ilgilendiren önemli petrol ve doğal gaz keşifleriyle birlikte son yıllarda çok sayıda Afrika

ülkesi petrol ve doğal gaz ihracatçısı hâline gelmiştir. 1973 yılında yaşanan petrol krizinin ardından kıtada gerçekleşen petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerinin bir bölümünün olumlu sonuçlanmasıyla birlikte Cezayir, Libya, Kenya, Uganda, Sudan, Güney Sudan, Angola, Ekvator Ginesi, Kamerun, Nijerya, Çad gibi ülkeler bugün petrol ve doğal gaz zengini ülkeler hâline dönüşmüştür. Bu durum nedeniyle *ExxonMobil*, *Shell*, *Total*, *Elf*, *Chevron*, *Petronas*, *Rosneft*, *Sinopec*, *Gazprom*, *Lukoil* gibi küresel enerji şirketleri de Afrika'nın enerji yönünden artan stratejik önemine dikkat kesilerek, Afrika kıtasındaki operasyonlarını genişletme arayışına girmişlerdir.

Afrika kıtasındaki enerji sektörünün son yıllarda hem zenginleştiği hem de çeşitlendiği görülmektedir.

Kıtada petrol ve doğal gaz gibi kaynakların yanında hidroelektrik santralleri, rüzgâr ve güneş enerjisinin kullanım alanları da giderek genişlemektedir. Alternatif enerji sektörlerine yatırım yapan küresel aktörlerin dikkatini çeken kıta, bu kaynaklar bakımından da oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Sahra Kuşağı ve Kalahari, güneş enerjisi için son derece büyük bir potansiyel sunarken Doğu Afrika, rüzgâr enerjisi bakımından; Nil, Nijer ve Kongo nehir havzaları da hidroelektrik enerji bakımından önemlidir. Bu minvalde biyolojik yakıt (biofuel) üretiminin Mozambik, Tanzanya ve Madagaskar gibi ülkelerde artmaya başladığını söylemek yerinde olacaktır.

Afrika kıtasının küresel aktörler için dikkat çeken bir diğer önemli yönü, zengin tarım potansiyelidir. Kıtada kakao, vanilya, kahve, çay, muz, ananas, mango, pamuk ve kauçuk gibi endüstriyel tarım ürünleri yetişirken Kenya'da Avrupa'ya ihracata yönelik çiçek yetiştiriciliği yapılmaktadır; Kongo Havzası ise kereste ve orman ürünleri bakımından zengindir. Kıta ayrıca hayvancılık, arıcılık ve balık-

çılık yönünden de son derece önemli bir potansiyele sahiptir. Deve, sığır, koyun, keçi gibi hayvan yetiştiriciliği başta Sudan, Somali, Çad, Nijer, Mali, Moritanya, Güney Afrika gibi ülkelerde öne çıkarken, faunanın zengin olduğu Kenya, Etiyopya, Uganda, Tanzanya gibi ülkelerde ise arıcılık önemli bir geçim kaynağı ve ihraç kalemidir. Bunun yanında kıta, balıkçılık yönünden de büyük bir rezerv barındırmaktadır. Japonya, Çin, Norveç gibi ülkelere balıkçılıkla ilgilenen şirketlerin kıtadaki bu potansiyeli değerlendirdikleri görülmektedir.

Barındırdığı potansiyel ve sahip olduğu zenginlikler bakımından yukarıda sıralanan hususlar nedeniyle küresel siyaseti ve ekonomiyi şekillendiren aktörlerin Afrika kıtasına kayıtsız kalmaları pek mümkün değildir. Ancak bu devasa kıtanın tek bir küresel aktör tarafından nüfuz altına alınabilmesi de imkânsızdır. Bu nedenle küresel aktörlerin kendi çıkarları ve hesapları doğrultusunda farklı bölgelere ve sektörlerle yöneldiği ve zaman zaman aralarında iş birliği yapabildikleri de gözlemlenmektedir.

Afrika kıtasındaki enerji sektörünün son yıllarda hem zenginleştiği hem de çeşitlendiği görülmektedir. Kıtada petrol ve doğal gaz gibi kaynakların yanında hidroelektrik santralleri, rüzgâr ve güneş enerjisinin kullanım alanları da giderek genişlemektedir.

AFRİKA KAYNAKLARININ PAYLAŞIMI ÜZERİNE KÜRESEL REKABET

Afrika kıtası üzerinde bugün şahit olunan rekabet ve çekişmenin geçmiş zamanlardan bu yana yaşandığı herkesin malumudur. 15. yüzyılda başlayan coğrafi keşiflerle birlikte Afrika kıtası Avrupalı güçlerle etkileşim içine girmeye başlamış ve neticede bilindiği gibi kolonyal sömürge dönemi söz konusu olmuştur. Avrupalı güçlerin kendi aralarındaki rekabetin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kıtaya son de-

rece olumsuz yansıdığını belirtmek gerekir. Avrupa'daki sanayileşmeyle paralel giden bu süreçte İngiltere, Fransa, Belçika, Almanya, Hollanda, Portekiz ve İspanya arasında büyük bir mücadele yaşanmıştır. Bu doğrultuda 1884-1885 yılları içinde gerçekleşen Berlin Konferansı ile "*muhteşem Afrika pas-tası (magnifique gâteau Africain)*"² kolonyal Avrupa güçleri arasında savaşımadan pay edilmiştir.

Son yıllarda Çin, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Hindistan, Malezya gibi Asyalı aktörlerin Afrika kıtasına açılımı yadsınamaz bir seviyeye ulaşmış bulunmaktadır. Bu aktörlerin Afrika'da artan etkileri, kuşkusuz Batı Bloğu ülkelerinin bugüne kadar Afrika'daki siyasi, ekonomik ve kültürel alanda kurdukları hegemonyayı ve inşa ettikleri stratejik çıkarları tehdit etme potansiyeline sahiptir.

Afrika kıtasının sömürgeleştirilmesiyle sonuçlanan bu Afrika Çekişmesi (*The Scramble for Africa*) son keredede bir uçta zenginleşen "Batı" diğer uçta ise fakirleşen bir Afrika ortaya çıkartmıştır. Bu çekişme akabinde Batılı güçlerin kendi aralarında başlayan ideolojik Soğuk Savaş döneminde (1947-1990) de Afrika kıtası ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki amansız kavgaya sahne olmuştur. Askerî darbeler ve silahlı çatışmalarla ağır bir tahribatın yaşandığı bu dönemin kıtaya iyi bir miras bıraktığını söylemek imkânsızdır. Kolonyal dönemde olduğu gibi Soğuk Savaş evresinde de Afrika kıtasında gerçekleşen insan hakları ihlallerine yönelik taraflı tutum, stratejik çıkarlar doğrultusunda devam ettirilmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte 1991 yılından itibaren küresel siyaset yeniden şekil almaya başlamıştır. Bu süreçte dikkat çekici hususlardan biri, yeni aktörlerin yükselişi ve Afrika kıtasına yönelik açılımları olmuştur. Son yıllarda Çin, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Hindistan, Ma-

lezya gibi Asyalı aktörlerin Afrika kıtasına açılımı yadsınamaz bir seviyeye ulaşmış bulunmaktadır. Örneğin daha 20 sene öncesine kadar Afrika ülkeleriyle mütevazı ilişkilere sahip Çin, bugün kıtada ekonomi, yatırım, madencilik, enerji gibi alanlarda önemli bir aktöre dönüşmüş durumdadır. Küresel siyasetin yeni dönemde şekillenışı elbette sadece Asyalı aktörlerin yükselişiyle sınırlı değildir. Diğer taraftan Sovyetlerin enkazından çıkarak yeniden küresel bir aktör olmak için çaba sarf eden Rusya da Afrika'da yükselen yeni güçlerden biridir. Beri yandan bilindiği gibi Türkiye de bağımsız bir aktör olarak kıtaya ilgili politikalarında önemli açılımlar yaparak Afrika'nın birçok ülkesinde kendi varlığını hissettirmeye başlamıştır.

Batı Bloğu karşısında yer alan bu aktörlerin Afrika'da artan etkileri, kuşkusuz Batı Bloğu ülkelerinin bugüne kadar Afrika'daki siyasi, ekonomik ve kültürel alanda kurdukları hegemonyayı ve inşa ettikleri stratejik çıkarları tehdit etme potansiyeli-

line sahiptir. Bu nedenle bugün “Yeni Kapaşma” (*The New Scramble for Africa*) “Yeni Soğuk Savaş” ya da “Yeni

Sömürgecilik” (neo-kolonyalizm) gibi ifadelerle nitelenen farklı bir rekabet dönemi başlamıştır.

ÇİN VE AFRIKA: YÜKSELEN YENİ GÜÇ

➤ Afrika’da yükselen Çin olgusunun gözlemlenebileceği yerlerin başında havalimanı terminalleri gelmektedir. Geçtiğimiz temmuz ayının sonlarına doğru *Quartz Afrika*’da yer alan dikkat çekici haberlerden birinde, Çin ile Afrika kıtası arasındaki uçuşların %630 oranında arttığı yazmaktadır.³ Esasında bu durum büyük oranda Etiyopya Hava Yolları’nın sefer sayısındaki artıştan kaynaklanırken, son dönemde yaşanan Koronavirüs salgınına kadar Addis Ababa’daki Bole Uluslararası Havalimanı’na inildiğinde, terminaldeki yabancıların büyük çoğunluğunun Çin ve diğer Uzakdoğu ülkelerinden gelen yolculardan oluştuğunu gözlemek mümkündür. Yaşanan gelişmelere bakıldığında 2000’lerin başında kıtaya yaptığı yatırımları hızlandıran Çin’in kısa sürede Afrika kıtasının stratejik partnerlerinin en büyüğü hâline dönüştüğü görülmektedir. Günümüzde kıtanın değişik yerlerinde Çinli şirketler tarafından inşa edilen kamu binaları, baraj, kara yolu, tren yolu, havaalanı, liman, stadyum gibi projeleri ya da Çin şirketlerinin işlettiği madenleri veya petrol rafinerilerini görmek mümkündür.

Her ne kadar son yıllarda Afrika kıtasında Çin nüfuzu fazlasıyla dikkat çekse de Çin yakın tarihi incelendiğinde Çin’in Afrika ile dostluğunun esasında Soğuk Savaş döneminde yeşerdiği görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Çin’in Afrika kıtasına yönelik politikaları 1955-1956 yıllarına kadar uzanmaktadır. İdeolojik dostluklar kurma ve Sovyetleri dengeleme stratejisi, bu dönemde Çin’in Afrika siyasetinin belkemiğini

oluşturmuştur. Bu yönde Çin, Mao Zedong döneminde Cezayir, Angola, Gine Bissau, Mozambik ve Zimbabve gibi yerlerde sömürge idarelerine başkaldıran bağımsızlık hareketlerine maddi ve teknik yardım; Tanzanya, Gine ve Zambiya gibi ülkelere de finansal yardım sağlamaya başlamıştır.⁴

1960’lı yılların ortalarında, 1958 yılında bağımsızlaşmasıyla birlikte Fransa ile sorun yaşayan Gine Devlet Başkanı Sékou Touré ile kurulan iyi ilişkiler neticesinde, Gine Çin’in kendini hissettirdiği ilk Afrika ülkesi olmuştur. Çin’in sigara, kibrit ve yağ fabrikası yanında pirinç ve çay tarım çiftlikleri kurduğu, sinema ve 2.000 kişilik konferans salonu inşa ettiği Gine’de 3.000 kadar Çinli teknisyen ve uzman görev yapmıştır.⁵ 1970’li yılların başında ise Tanzanya-Zambiya arasında 405 milyon dolara mal olan 1.860 km uzunluğundaki Darusselam-Kapiri-Mposhi hattında inşa edilen 10 km uzunluğundaki tünel ve 300 kadar köprünün bulunduğu TanZam demir yolu, Çin’in bu dönemde Afrika’da gerçekleştirdiği en önemli altyapı projesi olmuştur.⁶

Bu evrede “saygı, sevgi ve destek” sloganını kullanan Çin tarafından bağımsızlık hareketlerine verilen destek ve bağımsızlık sonrası çeşitli altyapı projelerine sağlanan teknik ve maddi katkı, sonraki yıllarda Afrikalılar nezdinde Çin’e büyük bir prestij ve olumlu bir imaj kazandırmıştır. Komünist Çin’in Afrika ile ilişkilerine yoğunlaşan akademisyenler, 1971 yılında BM’de gerçekleştirilen oylamaya dikkat çekmek-

2000’lerin başında kıtaya yaptığı yatırımları hızlandıran Çin’in kısa sürede Afrika kıtasının stratejik partnerlerinin en büyüğü hâline dönüştüğü görülmektedir.

Çin, son yıllarda Afrika'ya gerçekleşen silah satışının önemli tedarikçilerinden biri hâline gelmiştir.

tedir. Çin'in yürüttüğü kampanyaya Afrika devletleri BM'de güçlü bir şekilde destek vermiş ve Çin bu sayede BM'de yer alabilmiştir.⁷

1978 yılından sonra ekonomik dönüşümün başlamasıyla Çin, ikili ilişkilerine daha fazla önem vermiş ve 1982 yılında Zhao Ziyang, 10 Afrika ülkesini kapsayan önemli bir Afrika turu gerçekleştirmiştir.⁸ Soğuk Savaş mücadelesinin yumuşama evresine girdiği 1980'li yıllarda Çin de kapitalist ekonomiye geçiş hazırlıkları yapmaya başlamış ve 1990'lı yıllara gelindiğinde ekonomi modelini yeniden revize ederek üretim, ham madde ve pazar gibi olgulara son derece önem veren bir aktöre dönüşmüştür. Bu minvalde Afrika siyasetini de ideolojik ve yardım merkezli bir anlayıştan ekonomi ve yatırım merkezli bir zemine taşıyan Çin, kıta ülkeleriyle ticaret hacmini geliştirmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır.

Afrika kıtasında Çin dendiğinde şüphesiz akla gelen ilk yer Zambiya'dır. 1970'li yıllarda Tanzanya-Zambiya demir yolu hattının açılmasının ardından 1990'lı yıllarda Çin devlet şirketlerinin ilk yatırım yaptığı yer burası olmuştur. 1990'ların sonlarına doğru Zambiya'da IMF ve Dünya Bankası'nın direktifleri doğrultusunda gerçekleştirilen özelleştirmelerden faydalanan Çinli firmalar, Zambiya bakır madenlerinde büyük hisseler alıp işletme ruhsatı elde ederken Zambiya kısa sürede Çin'in yatırım yaptığı özel bölgelerden birine dönüşmüştür.

Zambiya'da yakalanan başarıyla birlikte kıtanın başka yerlerinde de özel bölgeler oluşturma stratejisi yürürlüğe sokulmuş ve Nijerya, Cezayir, Mısır ve Etiyopya'da kurulan özel serbest ticaret bölgeleri Çin'in Afrika kıtasındaki ticaret hacminin artmasına büyük katkı sağlamış-

tir. Çin ile Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 2000'li yılların başında 10 milyar dolar gibi düşük bir seviyede iken bugün 200 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. 40 kadar Afrika ülkesi Çin'le ticari ilişkilerinde ticaret açığı verirken Çin'in Afrika'dan yaptığı ithalatın %70'ini madenler, petrol ve kauçuk oluşturmaktadır.⁹ Ayrıca Çin, son yıllarda Afrika'ya gerçekleşen silah satışının da önemli tedarikçilerinden biri hâline gelmiştir. 2008-2012 ile 2013-2017 zaman aralıkları karşılaştırıldığında Çin'in kıta ülkelerine silah satışının %55 oranında arttığı görülmektedir. Çin'in Afrika silah pazarındaki toplam satış oranı %8 seviyesinden %17'ye yükselmiştir.¹⁰

Çin-Afrika ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir adım, üç yıllık periyotlarla iki tarafı bir araya getiren Çin-Afrika İşbirliği Forumu'dur (FOCAC). İlk kez bakanlar seviyesinde 2000 yılında Pekin'de düzenlenen FOCAC, 2003 yılında yine bakanlar seviyesinde Addis Ababa'da düzenlenmiştir. 2006 yılında Pekin'de zirve şeklinde gerçekleşen FOCAC, 2009 yılında Mısır'ın Şarm el-Şeyh şehrinde ve 2012 yılında Pekin'de bakan-

lar seviyesinde gerçekleştirilmiştir. İkinci FOCAC zirvesi 2015 yılında Güney Afrika'nın Johannesburg şehrinde, üçüncü zirve ise 2018 yılında Pekin'de yapılmıştır. FOCAC konferans ve zirveleri Çin'in Afrika siyasetini takip etmek açısından önemli bir mecradır; zira periyodik olarak düzenlenen bu toplantılar, Çin'in Afrika siyasetinin ipuçlarını yansıtmaktadır. 2006 Pekin Zirvesi'nde Afrika ülkelerine yönelik 5 milyar dolarlık borç paketi açıklayan Çin, 2009'da Şarm el-Şeyh'te 10 milyar dolar, 2015'te Johannesburg'da 60 milyar dolar ve 2018'de son Pekin Zirvesi'nde de 60 milyar dolar tutarında borç paketi ilan etmiştir.

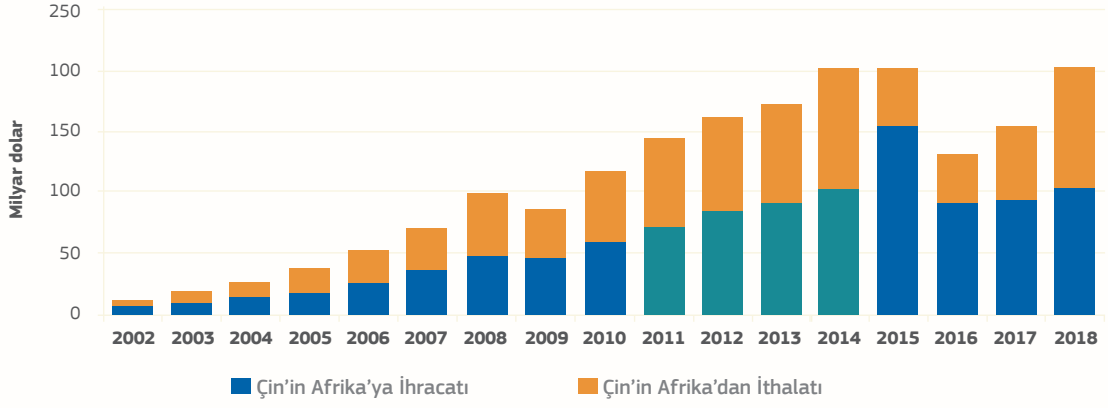
Her fırsatta “kazan-kazan” söylemini dile getiren Çinli yetkililer, kullandıkları profesyonel dille Afrika kıtasının önceliklerini ve ihtiyaçlarını önemsedikleri izlenimi vermektedirler. Pekin Zirvesi'nde Çin'in Afrika ile ilişkilerindeki temel prensipleri, uzak durulması gereken beş yaklaşım şeklinde ifade eden Xi Jinping, “5-Hayır” şeklinde özetlediği prensipleri şöyle sıralamıştır: Afrika ülkelerinin kalkınmada izledikleri yola müdahale, iç işlerine müdahale, kendi istekleri-

ni Afrika ülkelerine dayatma, şartlı yardım, siyasi ve ekonomik kazanç noktasında benmerkezcilik.¹¹

Çin'deki üretim hatlarının sorunsuz işleyebilmesi için Çin yönetiminin ihtiyaç duyulan kaynaklara kolay ve ucuz maliyetle erişebilmesi gerekmektedir. Bu minvalde altyapı ile kaynaklar arasında bir korelasyon oluşturan Çin, “altyapıya karşı kaynak” yaklaşımı doğrultusunda liman, havaalanı, kara yolu, demir yolu, stadyum, kamu binaları, köprü gibi altyapı projeleri ile Afrika ülkelerini borçlandırmakta, bu borçların da maden, petrol ve doğal gaz gibi yer altı kaynaklarıyla ödenmesini kabul etmektedir. Üstlendiği altyapı projelerinde devlet ortaklı Çin inşaat firmalarını görevlendiren Çin yönetimi, daha alt kademedeki taşeron şirketleri bile Çin'den seçmektedir.¹² Bu nedenle Çin'in üstlendiği altyapı projesi sayısı çoğaldıkça, Afrika kıtasındaki Çin varlığı da güçlenmektedir. Bazı değerlendirmelere göre bugün 1 milyondan fazla Çinlinin Afrika ülkelerinde ikamet ettiği ve 10.000'den fazla Çin şirketinin de Afrika kıtasında iş yaptığı tahmin edilmektedir. Bu hususta Çin'in Afrika'daki varlığına olumlu bakan Deborah Brautigam, Çin yatırımlarının ve yardım programlarının sadece yer altı kaynakları bakımından zengin Afrika ülkelerine yoğunlaşmadığını, kıtadaki ada ülkeleri dâhil her bir ülkeye yatırım ve yardım yapıldığını belirtmektedir.¹³ Kıtada Çin'le bu tarz bir ilişkiye girmeyen tek ülke, Tayvan'ı tanıyarak diplomatik ilişki kuran Eswatini Krallığı'dır.¹⁴

Afrika kıtası 1993 yılından itibaren petrol ithalatçısı hâline gelen Çin için önemli bir petrol tedarik bölgesi olma işlevi de görmektedir. Bu nedenle Çin devletine bağlı petrol şirketleri 1990'lı yıllardan itibaren Afrika petrolleri için girişimle-

Bugün 1 milyondan fazla Çinlinin Afrika ülkelerinde ikamet ettiği ve 10.000'den fazla Çin şirketinin de Afrika kıtasında iş yaptığı tahmin edilmektedir.

Çin-Afrika Ticaret Hacmi¹⁶

Kaynak: UN COMTRADE 1992-2017; Chinese Customs 2019

Mayıs 2019

Çin uydularının alıcısı durumundaki Afrika ülkeleri, bu sayede Çin teknolojisine de bağımlı hâle gelmektedir.

re başlarken o yıllardaki ilk yatırım sahası Sudan olmuştur.¹⁵ 1990'lı yıllarda siyasal İslam'ın iktidarda olması nedeniyle Batı ile ilişkileri bozulan ve ambargoya maruz kalan Sudan'da mevcut süreç Çin için önemli bir fırsata dönüşmüş ve ülkenin petrol sektörüne girişini kolaylaştırmıştır. 1999 yılında Sudan'da 1.600 km'lik Hiclic-Port Sudan petrol boru hattını inşa eden ve petrol rafineleri kuran Çin, izleyen yıllarda Sudan ve Güney Sudan petrollerinin yanında Angola, Nijerya, Kongo, Çad ve Libya petrollerinin de önemli bir alıcısı hâline gelmiştir. Bugün Çin, petrol ihtiyacının %10-13'ünü Angola'dan, %2,7'sini Kongo'dan, %2'sini Libya'dan ve %2'sini Güney Sudan'dan karşılamaktadır. Bu da Çin'in toplam petrol ihtiyacının yaklaşık %20'sine tekabül etmektedir. Dolayısıyla Afrika, Ortadoğu'dan sonra Çin'in petrol ihtiyacını karşıladığı ikinci önemli bölge olmaktadır.

Çin-Afrika ilişkileri çeşitli alanlarda genişlerken Çin'in kıtada gerçekleştirdiği doğrudan dış yatırımların (FDI) kümülatif tutarı da yükselmektedir. 2013 yılında 26 mil-

yar dolar olarak gerçekleşen Çin'in Afrika'daki FDI stoku 2017 yılında 43 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu rakama Hong Kong da dâhil edildiğinde tutar 60 milyar dolar seviyesine yaklaşmaktadır.¹⁷ Çin'in Afrika kıtasındaki artan yatırımlarına ve ticari ilişkilerine paralel olarak bölgedeki askerî varlığını da güçlendirme arayışı içinde olduğu görülmektedir. 2017 yılında ABD'nin en önemli askerî üssünün bulunduğu Cibuti'de bir askerî üs açan Çin, BM bünyesindeki barış koruma operasyonlarına da asker göndermektedir. Mali ve Güney Sudan'daki BM misyonlarına asker sağlayan Çin, aynı zamanda kıtanın önemli silah tedarikçilerinden biri olmaya başlamıştır. Çin ayrıca 2018 yılında 50 Afrika ülkesinden üst düzey askerî komutanın katılımıyla Çin-Afrika Savunma ve Güvenlik Forumu'nu icra etmiştir.¹⁸

2012 yılında hibe olarak Afrika Birliği genel merkez kompleksini inşa eden Çin, son yıllardaki en büyük yatırımlarından biri olan "Yol ve Kuşak Projesi" kapsamında Afrika kıtasına büyük önem vermektedir. Bu proje çerçevesinde Çin'in özel-

likle Doğu-Batı deniz ulaşım ağının önemli bir parçası olan Doğu Afrika, Kızıl Deniz ve Aden Körfezi civarındaki ülkelere ve buralardaki stratejik limanlara yatırımları söz konusudur. Bu bağlamda Çin'in Somali, Somaliland, Sudan, Cibuti, Etiyopya, Kenya ve Tanzanya gibi ülkelerle ilişkilerini derinleştirmeye çalıştığı gözlenmektedir.

Afrika ülkelerinin teknoloji altyapısına yaptığı yatırımları da arttıran Çin, Afrika'yı bir nevi uzay piyasasına sokmaktadır. Yakın zamanda Etiyopya ve Sudan adına uydu fırlatan Çin, son birkaç yılda Mısır, Güney Afrika, Angola, Namibya ve Kenya için de benzer girişimlerde bulunmuştur.¹⁹ Çin uydularının alıcısı durumundaki Afrika ülkeleri, bu sayede Çin teknolojisine de bağımlı hâle gelmektedir. 2018 yılında Nijerya 550 milyon dolar karşılığında iki Çin uydusu alırken, uyduların 2020 yılında uzaya fırlatılması planlanmaktadır.²⁰ Çin'in kıtadaki varlığını güçlendirecek adımların bir diğer ayağını ise perakende devi *Alibaba*'nın kurucusu Jack Ma'nın başlattığı "Dijital Afrika" projesinin oluşturacağı öngörülmektedir. Kıtada yeni yeni gelişen e-ticaret sektörüne yatırım yapan Jack Ma Vakfı, Etiyopya ile yaptığı iş birliği sonucu bu ülkeyi kıtanın e-ticaret merkezi hâline getirmek istemektedir. Afrikalı girişimcilere 100 milyon dolarlık destek sözü veren Jack Ma, yaptığı değerlendirmelerde Afrika kıtasında e-ticaret alanında büyük bir potansiyel yattığına dikkat çekmektedir.²¹

Çin'in Afrika ile ilişkileri ticaret, enerji ve madencilik sektörleri yanı sıra siyasi ve askerî alanlarda da giderek çeşitlenirken yumuşak güç (*soft power*) unsuru olarak kıtada açtığı Konfüçyüs Enstitüleri de ayrıca dikkat çekmektedir. *China*

Daily'nin konuyla ilgili bir haberine göre, bugün 33 Afrika ülkesinde 54 Konfüçyüs Enstitüsü bulunurken, 15 ülkede de okullar bünyesinde 27 Konfüçyüs Sınıfı vardır.²² Mandarin eğitime ağırlık veren bu oluşumlar, sadece dil eğitimi ile sınırlı kalmayarak kıtada Çin kültürünün, yemeklerinin, filmlerinin tanıtımını yapmaktadır.

Gelinen noktada artık Afrika kıtası, abartı ve ironi içeren bir şekilde, "Çin'in Çin'i" tabiriyle zikredilmeye başlanmıştır.²³ ABD'ye ve Batı'ya alternatif olma iddiası taşıyan Çin'in 1990 öncesi evrede kıtadaki özgürlük hareketlerine ve muhalif gruplara sağladığı desteğin bugün meyve verdiği görülmektedir. Afrika kıtasında sömürge geçmişinin olmaması her ne kadar önemli bir dayanak noktası olsa da Çin son dönemde "Afrika'da yeni sömürgeci güç" şeklinde anılmaktadır. Carmody'e göre Çin'in Afrika'ya yönelik siyaseti incelendiğinde sekiz farklı amaç öne çıkmaktadır: Öncelikli olarak Çin, Afrika kıtasından ham madde

ABD'ye ve Batı'ya alternatif olma iddiası taşıyan Çin'in 1990 öncesi evrede kıtadaki özgürlük hareketlerine ve muhalif gruplara sağladığı desteğin bugün meyve verdiği görülmektedir.

Çin varlığıyla doğru orantılı olarak Afrika devletlerinin borç yükü de artmaktadır. Düşük faizle sağlanan Çin kredilerini geri ödemekte zorlanan Afrika ülkeleri, verdikleri tavizleri genişletmek durumunda kalmaktadır.

ve enerji ihtiyacının bir bölümünü karşılamaktadır; ikinci olarak Afrika kıtası Çin bitmiş mamulleri için önemli bir pazar hâline gelmiştir. Çin'in Batı'ya alternatif olma tezini güçlendirdiği Afrika kıtası, gerektiğinde Çin'in diplomatik destek ihtiyacını da karşılamaktadır. Her geçen gün artan sayıda Çinlinin göç ettiği kıta, aynı zamanda Çinlilere toprak temin edebilme imkânı da sunmaktadır.²⁴

Yukarıda sayılan sebepler nedeniyle Afrika kıtasının Çin için giderek daha fazla önem kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Yol ve Kuşak Projesi'nin Afrika ayağı da düşünüldüğünde, Çin'in Afrika'daki varlığını ilerleyen yıllarda daha da arttırma arayışında olduğu aşikârdır. Ne var ki artan Çin varlığıyla doğru orantılı olarak Afrika devletlerinin borç yükü de artmaktadır. Düşük faizle sağlanan Çin kredilerini geri ödemekte zorlanan Afrika ülkeleri, verdikleri tavizleri genişletmek durumunda kalmaktadır. Örneğin Çin'e en fazla borçlanan ülkelerden biri olan Angola, biriken 25 milyar do-

larlık borcunu Çin'e petrol ve balık ithal ederek kapatmaya çalışmaktadır.²⁵ 13,5 milyar dolar borç ile Etiyopya, 7,9 milyar dolar ile Kenya, 7,3 milyar dolar ile Kongo, 6,4 milyar dolar ile Sudan ve 6 milyar dolar ile Zambiya, Çin'e hatırı sayılır miktarda borçlanan kıta ülkeleri arasında yer almaktadır.²⁶

Son dönemde yayılım göstermeye başlayan Koronavirüs salgını ise Çin-Afrika ilişkilerinde geriletici bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Çin ile olan yoğun ilişkiler nedeniyle salgının Afrika'ya ulaşması fazla sürmemiş ve Mısır'da ilk Corona vakası teyit edilmiştir. Sağlık altyapısındaki yetersizlik nedeniyle virüs salgınının Afrika kıtasında hızla yayılabileceğinden endişe edildiği için Çin-Afrika arasındaki uçak seferleri iptal edilerek insan sirkülasyonuna sınırlama getirilmeye çalışılmıştır. Bu durumun Çin'in Afrika siyasetini ne şekilde etkileyeceğini kestirebilmek şimdilik pek mümkün olmasa da ilk belirtiler Corona krizi uzadıkça iki taraf arasındaki ilişkilerin olumsuz etkilendiği yönündedir.

ABD VE AFRIKA: GÜVENLİK/PETROL PARADOKSU

➤ ABD'nin Afrika'da kolonyal bir geçmişi olmasa da ülkenin kuruluşu kolonyal tarihin önemli bir parçasıdır. Bindiği gibi Afrika'dan kopartılan milyonlarca insan köle olarak Amerika kıtasına götürülmüş ve Amerika'nın inşasında çalıştırılmıştır. 19. yüzyılda ABD'deki siyahiler arasından çıkan bazı isimler pan-Afrikanizm milliyetçiliğinin temellerini atarken köleliğin son bulmasıyla birlikte Amerika'dan Afrika'ya geri dönmek isteyen Afrikalılar için Liberya kurgulanmıştır. ABD'nin Afrika siyasetine

doğrudan ya da dolaylı olarak etki eden ABD'deki Afrika diasporası, kölelik sonrasında göçlerle genişlemeye devam ederken bugün ABD nüfusunun %13'ünü oluşturan ve sayıları 40 milyonu aşan Afrika kökenli siyahî nüfus, hem kolonyal dönemin demografik bir mirasıdır hem de günümüzdeki göçlerin ABD'ye yansımalarının toplamıdır. ABD'nin bu demografik yönü, onu Çin ve Rusya gibi aktörlerden farklılaştırmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel bir aktör olarak yükselen

ABD'nin devlet nezdinde Afrika'ya dönük siyasetinin de bu yıllarda şekillenmeye başladığı anlaşılmaktadır. Gerek savaş esnasında gerekse savaş sonrasında hem Kuzey Afrika hem de Doğu Afrika, ABD'nin askerî yatırımlar yapmaya başladığı yerler arasında gelmiştir. Bu minvalde Etiyopya'da 1943'te Keqnew Dinleme Üssü kurulurken, ilerleyen yıllarda Libya ve Fas'ta da Amerikan hava üslerinin kurulduğu bilinmektedir. 1977 yılına kadar faaliyetine devam eden 3.200 personelin çalıştığı Keqnew Üssü, Kore Savaşı esnasında ve Apollo Uzay Programı sırasında son derece stratejik hâle gelmiştir. Ne var ki 1977 yılında Etiyopya'da yaşanan askerî darbe sonrası Sovyet yanlısı Dengue rejiminin kurulmasıyla Keqnew kapatılmış ve burada çalışan Amerikan personeli de sınır dışı edilmiştir. 1963 yılında da Fas'taki altı hava üssü ve bir deniz üssü kapanmış; Muammer Kadafi'nin iş başına gelmesinden sonra, 1970 yılında, Libya'daki Wheelus Hava Üssü de kapatılmıştır. Fas, Libya ve Etiyopya üslerinin kapatılmasının ardından kıtada yeni bir üs kurma girişiminde bulunmayan ABD, 1980'li yıllar boyunca Fas, Mısır, Somali ve Kenya ile hava ve deniz sahalarının kullanımı üzerine ikili anlaşmalar yapma yoluna gitmiştir.²⁷

1960'lı yıllara kıtadaki askerî varlığını arttırma arayışıyla giren ABD, bir yandan da kıta üzerindeki istihbarat ağını genişletmeye başlamıştır. Sovyetlere yakın duran iktidarları etkisiz kılmak için perde arkasında çalışma yürüten CIA'nin ilk önemli icraatı, 1961 yılında Belçika'nın da dahilyle Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin seçilmiş ilk başbakanı genç Patrice Lumumba'nın Sovyetlerden askerî yardım istemesinin ardından ABD destekli Mobutu Sese Seko tarafından devrilerle devre dışı bira-

kılması olmuştur.²⁸ Bu cinayeti çalışan Belçikalı yazar Ludo de Witte'ye göre, Kongo madenlerinin kontrolüyle yakından ilişkili bu suikast, 20. yüzyılın en önemli suikastıdır.²⁹ CIA benzer bir operasyonu bağımsız Gana'nın ilk devlet başkanı olan Kwame Nkrumah'a yönelik de tertip etmiş ve Nkrumah 1966 yılı Şubat'ında, Çin gezisindeyken düzenlenen bir darbeye devrilmiştir.

1970'li yıllarda kızışan ABD-Sovyet çekişmesinin Afrika kıtasına belli başlı bazı yansımaları olurken, bu iki süper güç özellikle Somali, Etiyopya ve Angola gibi ülkelerde amansız bir bilek güreşine tutuşmuştur. Sovyetlere üstün gelmeye çalışan ABD, Afrika devletlerini kendi saflarına çekmek için parasal ve askerî yardımın yanında kirli CIA operasyonlarına başvurmaktan da geri durmamıştır. Elbette ABD-Sovyet çekişmesinin ideolojik boyutunun ardında, Afrika kıtasının sahip olduğu değerli madenlere ulaşım hesapları öne çıkmıştır. İki süper gücün kıyasıya yarış hâlinde olması, hem endüstriyel üretimde hem de uzay araştırmalarında değerli madenlere kolay ve rahat ulaşımı garanti altına alma çabasına dönüşmüştür. Bu güçlerden birinin Afrika madenlerine erişimi tekeline alması demek, esasında tartışmasız galibiyet anlamı taşıdığından, buradaki rekabet iki taraf için de fazlasıyla önemli olmuştur.

ABD öncelikli olarak Güney Afrika'daki *Apartheid* rejimine verdiği desteği sürdürerek Güney Afrika'nın nüfuz sahibi olduğu Zimbabve, Namibya, Botsvana gibi kıta ülkelerinde Sovyet karşıtı kampı genişletmeye çalışmıştır. Angola'da 30.000 Küba askerinin bulunmasından son derece rahatsız olan ABD yönetimi, Angola'daki muhalif silahlı oluşumları örgütlemeye çalışmış ve bağımsızlık kararı alan ülkenin BM üyeliği-

1970'li yıllarda kızışan ABD-Sovyet çekişmesinin ideolojik boyutunun ardında, Afrika kıtasının sahip olduğu değerli madenlere ulaşım hesapları öne çıkmıştır. İki süper gücün kıyasıya yarış hâlinde olması, hem endüstriyel üretimde hem de uzay araştırmalarında değerli madenlere kolay ve rahat ulaşımı garanti altına alma çabasına dönüşmüştür.

Kenya ve Tanzania saldırıları sonrasında yaşanan 11 Eylül ile birlikte Afrika kıtasını güvenlik perspektifli bir çerçevede ele almaya başlayan ABD, 2002 yılında Cibuti'de Lemonnier Askerî Üssü'nü açarak Kızıl Deniz, Aden Körfezi ve Afrika Boynuzu üzerinde askerî hava ve deniz operasyonları yapmaya başlamıştır.

ni engellemek için girişimlerde bulunmuştur. Angola'nın Güney Atlantik kıyısında olması ve deniz yoluyla ABD topraklarına doğrudan açılma imkânının bulunması nedeniyle Amerikan yönetimi, Soğuk Savaş yıllarında Angola'ya fazlasıyla önemsemiştir.³⁰ Demokratik Kongo'daki nüfuzunu kullanan ABD, Angola'da Küba ve Sovyetlerin artan etkisini bastırmaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş mücadelesinin bir diğer ayağı ise Etiyopya-Somali ekseninde cereyan etmiştir. 1974 yılında Etiyopya'daki iktidar değişimiyle Sovyetlerin bu ülkede nüfuz kazanmaya başlaması, ABD'nin ilgisini Somali'ye kaydırmasına sebep olmuştur. 1977-1978 periyodunda Sovyet destekli Etiyopya ile ABD destekli Somali, Ogedan Savaşı'nda karşı karşıya gelmiş, başlardaki üstünlüğünün ardından Somali, Etiyopya'nın Küba ve Sovyetlerden 15.000-20.000 kadar askerî uzman içeren destek almasıyla ağır bir yenilgi yaşamıştır. Somali'yi 1990'lı yıllarda iç savaşa sürükleyen süreç

de böylece başlamıştır. ABD, Afrika Boynuzu'ndaki nüfuzunu 1990'lı yılların başına kadar sürdürmüştür.

1980'li yıllara doğru ABD-Sovyet çekişmesinde yumuşama emareleri görülmeye başlarken 1982 yılında ABD-Sovyet ortaklığında ilk kez Afrika uzmanı akademisyenleri bir araya getiren *Sahra-Altı Afrika'da Güncel Meseleler Sempozyumu* gerçekleştirilmiş ve bu sempozyum serisi 1988 yılına kadar devam ettirilmiştir.³¹ Bu vesileyle her iki süper gücün Afrika uzmanları zaman zaman bir araya gelerek, Afrika'ya yönelik siyasetlerini çatışmasızlık ve iş birliği bağlamında yeniden ele almıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ABD'nin Afrika siyasetinde köklü bir değişim söz konusu olmuştur. Afrika ülkelerinin demokratikleşme hamlelerinin artmaya başlamasıyla tüm dünyada olduğu gibi Afrika kıtasında da ABD zafer ilan etmiş, Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasından sonra Afrika ülkelerine yönelik yardım programlarını da askıya almıştır. ABD'nin ken-

dine son derece güvendiği ve tarihin sonunun ilan edildiği bir döneme girilirken, Afrika siyasetinin tek taraflı dizayn çabası da devam etmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren Somali ve Sudan ABD'nin gündemindeki iki ülkeyken 1992-1993 arasında Somali'de düzenlenen başarısız bir askerî müdahale, 7 Ağustos 1998 tarihinde Kenya ve Tanzanya'daki ABD misyonlarına yönelik gerçekleştirilen eşzamanlı el-Kaide saldırıları, akabinde 13 gün sonra ABD'nin Sudan'ın başkenti Hartum'daki el-Şifa ilaç fabrikasını Kızıl Deniz'den bombalaması gibi kritik olaylar vuku bulmuştur.

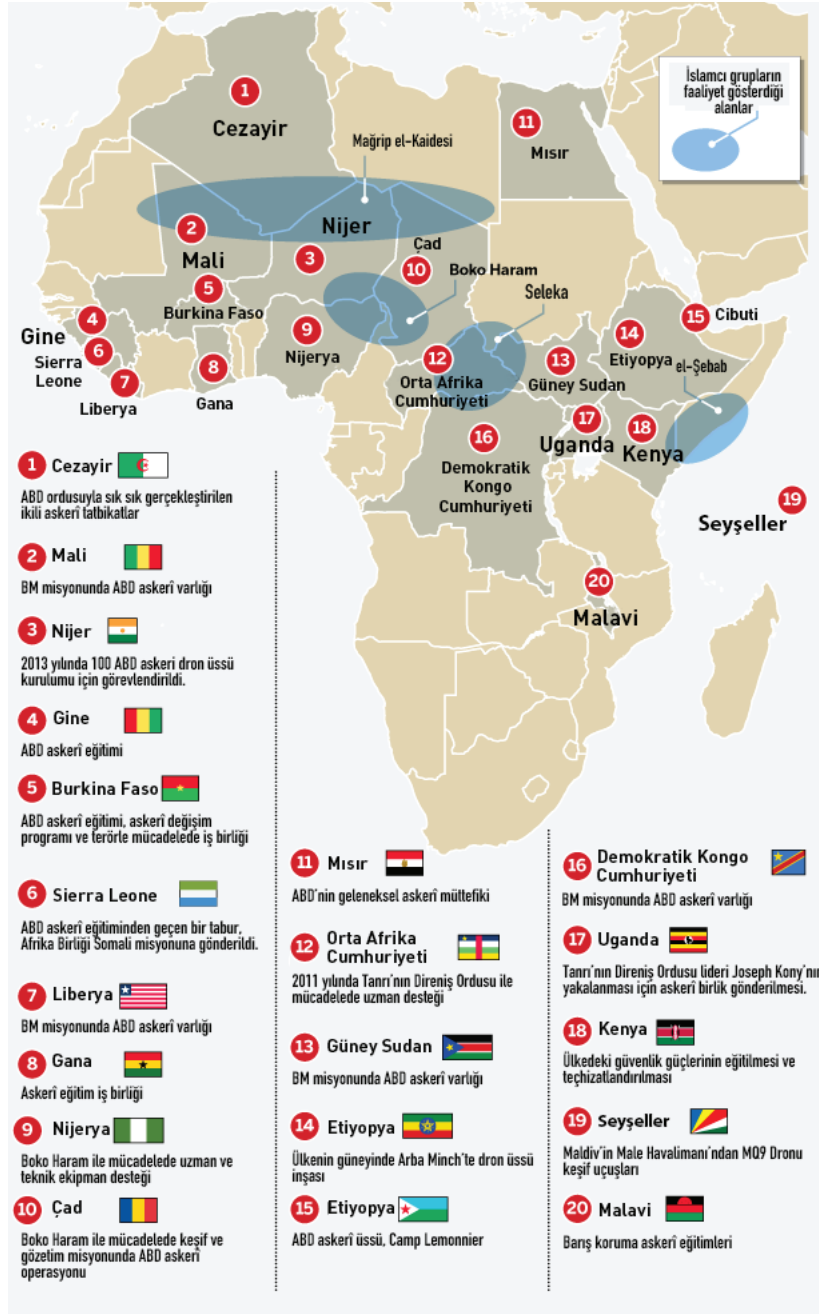
Kenya ve Tanzanya saldırıları sonrasında yaşanan 11 Eylül ile birlikte Afrika kıtasını güvenlik perspektifli bir çerçevede ele almaya başlayan ABD, 2002 yılında Cibuti'de Lemonnier Askerî Üssü'nü açarak Kızıl Deniz, Aden Körfezi ve Afrika Boynuzu üzerinde askerî hava ve deniz operasyonları yapmaya başlamıştır. Zamanla genişleyen Lemonnier, ABD'nin en önemli askerî üslerinden biri hâline gelmiş, 2014 yılında dönemin ABD başkanı Barak Obama, Cibuti devletiyle varılan anlaşma uyarınca, yıllık 63 milyon dolar kira bedeli karşılığında üssün sözleşmesinin 2034 yılına kadar uzatıldığını ilan etmiştir. 4.000 kadar askerî personelin görev yaptığı Lemonnier'de 1.000 kadar da yardımcı sivil personel bulunduğu belirtilmektedir.³²

ABD'nin askerî ve sivil operasyonlara yönelik girişimi sadece Lemonnier Üssü ile sınırlı kalmamış, 2007 yılında Stuttgart merkezli AFRICOM (Afrika Komutanlığı) hayata geçirilmiştir. Askerî operasyonlar yanında komutanlığın görevleri Afrika ülkelere silah satışı, müttefik orduların asker ve pilot eğitimleri, insani yardım programları, Afrika deniz huku-

ku, Afrika Komutanlığı'nın kamuya açık faaliyetleri olarak sıralanmıştır.³³ AFRICOMA'a bağlı çalışan askerî personel sayısının 7.000'in üzerinde olduğu söylene de bu sayının gerçekte çok daha fazla olduğu iddia edilmektedir. ABD'nin Afrika kıtasındaki görünen yüzlerinden bir diğeri de Nijer'de kurduğu dron üsleridir. Sahel bölgesini havadan tarayan bu son derece modern üslerde 800 kadar Amerikan askerî personeli çalışmaktadır. Conteh-Morgan'ın verdiği bilgiye göre, Amerika adına çalışan özel askerî şirketler de göz önünde bulundurulduğunda, ABD'nin Afrika kıtasındaki asker sayısının 75.000 civarında olduğu anlaşılmaktadır.³⁴

ABD'nin askerî üsler dışında, istihbarat ve askerî konularda yaptığı ikili anlaşmalar doğrultusunda çok sayıda Afrika ülkesinde mikro askerî birlikleri bulunmaktadır. Bu minvalde Kenya, Uganda, Kamerun, Somali, Libya ve Tunus dikkat çekmektedir. Her ne kadar ABD yönetimi iç kamuoyunu sakinleştirmek için Afrika'daki asker sayısını

Afrika Kıtasında Amerikan Askerî Varlığı³⁵

kademeli olarak azaltacağı yönünde açıklamalar yapsa da esasında kıtadaki askerî yatırımlarını günden güne arttırmaya devam etmektedir.

ABD'nin Afrika siyaseti sadece güvenlik konusuyla ve bu bağlamdaki askerî yatırımlarıyla sınırlı değildir. ABD-Afrika ilişkilerinin bir diğer ayağını da ticari ilişkiler ve doğrudan yatırımlar oluşturmaktadır. İlgili veriler incelendiğinde ABD-Sahra-altı Afrika ticaret hacminin 2018 değerlendirmelerine göre 41 milyar dolar

seviyesinde seyrettiği görülmektedir.³⁶ Kuzey Afrika ülkeleri de dâhil edildiğinde söz konusu rakam 60 milyar doları geçmektedir.³⁷ ABD'nin kıtadaki en önemli ihracat partnerleri Güney Afrika, Nijerya, Etiyopya, Gana ve Togo olarak sıralanırken en önemli ithalat partnerleri de Güney Afrika, Nijerya, Angola, Fildişi Sahilleri ve Madagaskar'dır.³⁸ İlginç bir şekilde Sahra-altı Afrika'ya karşı ticaret açığı veren ABD, 15 milyar dolarlık ihracatına karşılık Sah-

Yıllar	İhracat (milyar \$)	İthalat (milyar \$)	Toplam (milyar \$)
2018	26	35,8	61,8
2017	22	33,4	55,4
2016	22,2	26,5	48,7
2015	27,1	25,3	52,4
2014	38	34,6	72,6
2013	35,2	50	85,2
2012	32,7	66,8	99,5
2011	32,8	93	125,8
2010	28,3	85	113,3
2009	24,3	62,4	86,7
2008	28,3	113,4	141,7

2018-2008 Dönemi ABD'nin Afrika Ülkeleriyle Ticaret Hacmi⁴¹

ra-altı Afrika'dan 25 milyar dolar tutarında mal ve hizmet alımı yapmaktadır. Bu nedenle Afrika'daki ticari ilişkilerinde ABD'nin AB ülkeleri ve Çin'in gerisinde olduğunu belirtmek gerekmektedir. Son 10 yıllık dönemin ticaret rakamları incelendiğinde, ABD-Afrika ticaret hacminin 140 milyar dolar seviyesinden 60 milyar dolar seviyesine gerilediği de dikkat çekmektedir.

ABD-Afrika ticari ilişkilerine baktığında, ABD'nin petrol ithalatı ve kıtada uygulamaya koyduğu AGOA (*African Growth and Opportunity Act*) programı öne çıkmaktadır. Ayrıca kıtanın önemli silah tedarikçilerinden biri olan ABD, kıtadan yapılan silah ithalatının %11'ini karşılamaktadır.³⁹ Çin gibi ABD de petrol ihtiyacının bir bölümünü Afrika pazarından temin etmektedir. Bu bakımdan Nijerya, Angola, Ekvator Ginesi ve Sao Tome'den petrol ithal eden ABD için buralar önem verdiği pazarlardır. Bu ülkelerin Atlas Okyanusu ile komşu olmaları, ulaşım maliyetlerini düşürme imkânı sunduğu için ABD'ye büyük bir avantaj

sağlamaktadır. ABD'nin Afrika kıtasında kendi tarafına bakan ülkelere güvenlik nedeniyle de daha fazla önem verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında Sovyetlerin Güney Atlantik'e bakan Angola'ya yerleşme çabaları ABD'yi son derece rahatsız etmiş, Angola'daki Sovyet ve Küba varlığı birincil dereceden ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır.

Afrika kıtasından yıllık 8 milyar dolarlık ham petrol alımı yapan ABD'nin petrol ithal ettiği ülkelerin başında, kıtanın büyük ekonomilerinden biri ve aynı zamanda OPEC ve D-8 üyesi olan Nijerya gelmektedir. ABD-Nijerya ticaret hacminin çok büyük bir bölümünü 5,8 milyar dolar tutarındaki ham petrol alımı oluşturmaktadır. Geri kalan 2,2 milyar dolarlık alım, başta Angola olmak üzere AGOA kapsamındaki diğer ülkelerden yapılmaktadır.⁴⁰ Sahara-altı Afrika ülkelerine yönelik ABD pazarına gümrüksüz ihracat yapabilme imkânı tanıyan AGOA programını uygulayan ABD, duruma göre bir ülkeyi bu programa dâhil etme

ABD-Nijerya ticaret hacminin çok büyük bir bölümünü 5,8 milyar dolar tutarındaki ham petrol alımı oluşturmaktadır.

ya da programdan çıkartma tehdidini kullanarak AGOA'yı kendi çıkarları doğrultusunda yürütmektedir.

ABD'nin Afrika ile ilişkilerinde dikkat çeken hususlardan biri de kıtaya sağladığı doğrudan yatırımlardaki düşme eğilimidir. 2013 yılında 61 milyar dolar olan ABD yatırım stoğu 2017 yılına gelindiğinde 50 milyar dolara gerilemiştir.⁴² Buna karşın Afrika kıtasına kalkınma yardımı sağlayan aktörlerin başında yer alan ABD'nin kalkınma yardımlarının tutarı son yıllarda 8-9 milyar dolar seviyesinden 11 milyar doların üstüne çıkmıştır.⁴³

2016 yılına kadar Afrika kıtasını enerji ve güvenlik konsepti içinde değerlendiren ABD, Donald Trump'ın iş başına gelmesiyle birlikte kıtadaki Çin ve Rusya varlığına dikkat çekmeye başlamıştır. Trump'ın 2017 Aralık ayında açıkladığı "ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi" metninde, Afrika'ya ilişkin bölümde en fazla dikkat çeken husus, ABD'nin Afrika'da genişleyen Çin varlığından duyduğu rahatsızlığın dile getirilmesi olmuştur.⁴⁴ Amerika Çin'in Afrika'daki genişleyen ilişkiler ağını kendi çıkarları için tehdit olarak görmekte ve hatta Çin'i Afrika devletlerine koşulsuz desteğinden dolayı sorumsuzlukla suçlamaktadır. Son dönemde Amerikan basınında Çin'in yanı sıra Rusya'nın Afrika siyasetine ilişkin yayınlarda da artış gözlemlenmektedir; basında Çin'e yöneltilen eleştirilerin benzerleri Rusya'ya karşı da yapılmaya başlanmıştır.

ABD yönetimi son dönemde Afrika kıtasındaki imajını insani çalışmalarla olumlu hâle getirmeye çabalamaktadır. Bu minvalde resmî yardım kuruluşu USAID'in çalışmaları yanı sıra Angelina Jolie, George Clooney gibi Hollywood yıldızlarının "yetim başı okşamak" için düzenledikleri medyatik Afrika turları da dikkat çekmektedir. Obama'nın 2009 yılındaki Gana ve Mısır; 2013 yılındaki Senegal, Güney Afrika ve Tanzanya; 2015 yılındaki Kenya ve Etiyopya'dan oluşan Afrika turlarından sonra 2018 yılı Ekim ayında Melani Trump Malavi, Kenya, Gana ve Mısır'ı kapsayan bir Afrika turuna çıkarak, ABD'nin kıtadaki imajını güçlendirmeye çalışmıştır. Trump'la birlikte Afrika kıtasından göçmen alımına sınırlama getirilmiş olsa da -hatta bazı ülkelerden göçmen alımı tamamen askıya alınsa ve yasaklama Nijerya gibi ülkelerle genişletilse de- her yıl çok sayıda Afrikalı, mülteci ve sığınmacı statüsünden göçmen statüsüne geçerek ABD'ye gitmeyi sürdürmekte ve bu nedenle Afrika ülkelerinin ABD'deki diaspora nüfusu artmaya devam etmektedir. Bu yönelimin ters akıntısı ise Amerika'da yaşayan Afrika kökenli insanların avatanlarına dönmesi şeklinde cereyan etmektedir. Tersine beyin göçü oluşturan bu durumun temel motivasyonunun ise, vatan özlemi yanında Afrika kökenli siyahilerin ABD'de maruz kaldıkları ırkçı tutum ve davranışlar olduğu anlaşılmaktadır.

RUSYA VE AFRİKA: İDEOLOJİK GEÇMİŞİN GÖLGESİNDE YENİDEN İNŞA ARAYIŞI

Sovyetler Birliği enkazı üzerinden yeniden yükselip küresel bir aktör olma arzusunu sürdüren Rusya'nın

Afrika kıtasına yönelik ilgisi son yıllarda belirginlik kazanmaya başlar-ken Rusya'nın Afrika'ya dönüşü bu-

gün en çok konuşulan olgulardan biri hâline gelmiştir. Özellikle Putin dönemiyle ilişkilendirilen Rusya'nın Afrika açılımını şüphesiz Soğuk Savaş ve Sovyet girişimlerinden kopuk bir şekilde ele almak pek mümkün değildir. Her ne kadar Sovyetlerin ve günümüzde Rusya'nın ana motivasyonlarında farklılıklar göze çarparsa da bugün Rus karar alıcılar Sovyet mirası üzerinden Afrika kıtasında kendilerine alan açmaya çalışmaktadır.

Afrika kıtasında kolonyal bir geçmişi bulunmayan Rusya'nın kıtaya ilişkilerinin yakın geçmiş ayağı Soğuk Savaş'ın başladığı yıllara, Stalin sonrası Nikita Kruşçev dönemine uzanmaktadır. Söz konusu bu evrede ABD ile girilen rekabet neticesinde Afrika kıtasında ideoloji aşılma ve kendi kampını güçlendirme adına adımlar atan Sovyetler Birliği, anti-kolonyal bir söylem üzerinden kıtadaki bağımsızlık hareketlerine destek verirken Batı Bloğu ile girdiği jeopolitik mücadelede Afrika kıtasındaki stratejik lokasyonlara ve madenlere ulaşım imkânı elde etmeye çalışmıştır.⁴⁵

Afrika ülkelerinin bağımsızlık kazanmaya başladığı süreçte Sovyetler Birliği'nin Afrika kıtasına ilgisinin artmasıyla birlikte, Moskova'da bir Afrika Enstitüsü ve Lumumba⁴⁶ Üniversitesi olarak ünlenen Halkların Dostluğu Üniversitesi kurulmuştur. Bu doğrultuda Sovyetlere Afrika'dan burslu öğrenciler getirilerek eğitim almaları sağlanmıştır.⁴⁷ 1970'li yıllarda tırmanışa geçen ABD-Sovyet çekişmesi neticesinde Afrika ülkelerine askerî desteklerini arttıran Sovyetlerin en önemli hamlelerinden biri, Siad Barre ile kurulan iyi ilişkiler sayesinde, 1974 yılında Somali'nin Somaliland bölgesinde 450 milyon dolara mal olan Barbera Askerî Deniz Üssü'nü faaliyete geçirmek olmuştur.⁴⁸ 1977-1978 Etiyopya-Somali Savaşı'ndan

sonra ABD'ye kalan bu üs, Sovyetlerin Afrika kıtasındaki askerî varlığının görünen yüzü hâline gelmiştir.

1974 yılında yaşanan gelişmeler Sovyetlere Afrika kıtasındaki askerî ilişkilerini derinleştirme olanağı sağlamıştır. Bu dönemde Portekiz Afrikası'nda dekolonizasyon sürecinin başlamasıyla birlikte, Angola'da Etiyopya'nın Batı yanlısı imparatoru Haile Selassie'nin Marksist bir darbeye devrilmesi sonucu Afrika Boynuzu'nda ABD-Sovyet çekişmesi yoğunluk kazanmıştır. Bu yıllarda kıtanın güneyinde özgürleşme mücadelesi veren ANC (Güney Afrika), SWAPO (Namibya) ve ZAPU (Zimbabve) gibi silahlı gerilla örgütlerine teknik ve askerî destek sağlanmıştır.⁴⁹

Sovyetler, 1960'lı yıllardan 1990'lı yıllara kadar geçen sürede, Afrika kıtasında önemli bir network kurmayı başarmıştır. Bağımsızlık hareketlerine ve muhalif gruplara verilen destekler kıtada Sovyetler için alan açarken bağımsızlaşan Afrika ülkelerinin modernleşme arayışlarının sosyalizm

Rus karar alıcılar Sovyet mirası üzerinden Afrika kıtasında kendilerine alan açmaya çalışmaktadır.

ile kesişmesi, 1960-1980 döneminde sosyalist-Marksist doktrinler için pratik bir alan oluşturmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi, 1980'li yıllardan itibaren Sovyet etki alanının Afrika kıtasında erimesi söz konusu olurken yaşanan ekonomik zorluklar dolayısıyla Afrikalı öğrencilere verilen burslarda dahi kesintiye gidilmiştir. Ve nihai aşamada Sovyetler Birliği'nin dağılışıyla birlikte, bir dönem resmen son bulmuştur.

Hakan Fidan ve Bülent Aras'a göre 1990'lı yıllarda Rusya Afrika'dan çekilmemiş ancak önceliklerinin değişmesinden dolayı Batı ile ilişkilerine ve iç meselelerine birincil derecede önem vermek durumunda kalmıştır. Sovyetlerden devralınan mirasta 42 Afrika ülkesiyle ikili ticari anlaşma ve 37 ülkeyle teknik-ekonomik yardım anlaşması bulunurken, oluşan yeni durum nedeniyle üstlenilen sorumluluklar yerine getirilememiştir. Afrika ülkeleriyle ticari ilişkilerin hacmi 1,3 milyar dolar seviyesinden 1994 yılında 740 milyona gerilemiş, ayrıca kıtadaki dokuz elçilik ve üç konsolosluk ekonomik sıkıntılar dolayısıyla kapatılmıştır.⁵⁰

Rusya'nın yeniden toparlanma ve küresel siyaset sahnesine dönüşünün ipuçlarını vermeye başladığı dönemde, Rusya-Afrika ilişkilerindeki canlanma emareleri de göze çarpmaktadır. Örneğin 2006 yılında Vladimir Putin başbakan seviyesinde Mısır, Cezayir, Fas ve Güney Afrika'yı ziyaret etmiştir.⁵¹ 2007 Münih Güvenlik Konferansı'ndan ve Gürcistan'a yönelik Rus askerî müdahalesinden kısa bir süre sonra, 2009 yılı içinde, dönemin Rusya Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev Mısır, Nijerya, Namibya ve Angola'yı kapsayan ilk Afrika turunu gerçekleştirmiştir.⁵² Afrika kıtası ülkeleri ile ikili ilişkileri yeniden geliştirme ve yapılandırma arayışı bu tarihten sonra da devam ederken Putin dönemiyle birlikte Rusya Afrika'da tekrar görünür bir aktör olmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda Angola ve Mozambik'te Sovyet istihbaratı adına gizli görevlerde bulunan Putin,⁵³ son yıllarda gerçekleştirdiği yeni hamlelerle Afrika kıtasının olanaklarını Rusya'ya açmakta kararlı görünmektedir.

Rusya'nın Afrika'daki varlığının önemli bir ayağını *Wagner* isimli özel

askerî şirket oluşturmaktadır. Libya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Mozambik'te askerî operasyonlara dâhil olan şirket, Putin'e yakın bir isim olan ve bir zamanlar aşçılığını yapmış Yevgeny Progozhin tarafından yönetilmektedir. Zorda kalan rejimlere askerî ve lojistik destek sağlayan *Wagner* şirketi, Afrika kıtasında operasyon sahasını gündün güne genişletirken aynı zamanda Rus etki alanını da dizayn etmektedir. Ancak şirketin operasyon sahalarında kayıplar vermesi nedeniyle bu süreç hesaplandığı kadar sorunsuz ilerlememektedir. Son olarak beş Rus paralı askeri, Mozambik'in kuzeyinde katıldıkları silahlı bir operasyonda can vermiştir. *The Moscow Times*'ta yer alan bir habere göre, şirketin beş askerinin öldüğü Mozambik'te, şimdilik 200 paralı asker saha görevi yapmaktadır.⁵⁴

Rusya'nın kendi çıkarları doğrultusunda Afrika siyasetini dizayn etme çabasının en somut örneği, *Wagner* şirketinin 400 asker ve teknisyen bulundurduğu Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yaşanmaktadır. Orta Afrika Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Faustin-Archange Touadera'nın Rus güvenlik danışmanı atadığı haberleri basına yansırken, başkanın koruma ekibinde de Rusların yer aldığı bilinmektedir.⁵⁵ Rusya'nın güzellik yarışması düzenlediği, radyo kurduğu, futbol turnuvalarına sponsorluk sağladığı ve Kırım ziyareti ödüllü şiiir yarışmaları yaptığı Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki bu varlığı dikkat çekicidir.⁵⁶ Rusya ayrıca, BM bünyesinde Fransa'nın yönlendirmeleri doğrultusunda şekillenen Orta Afrika Barış Süreci'ne alternatif olacak bir süreci de Sudan üzerinden yürütmektedir. Orta Afrika Cumhuriyeti'nde çatışan silahlı grupları Hartum'da bir araya getiren Rus girişimi, Fransa'nın bölgedeki çıkarlarına ters düşmekte, bu

yüzden de bölgede Rusya ve Fransa arasında düşük tansiyonlu bir gerilim yaşanmaktadır.

Rusya'nın Afrika kıtasındaki etki alanı genişlerken bazı gizemli ölüm ve kazaların yaşanması da dikkat çekmektedir. 2017 yılında Sudan'ın başkenti Hartum'da Rus Elçi Migayas Shirinsky'nin rezidansındaki sır ölümlü⁵⁷ hâlâ aydınlatılmamışken, kısa

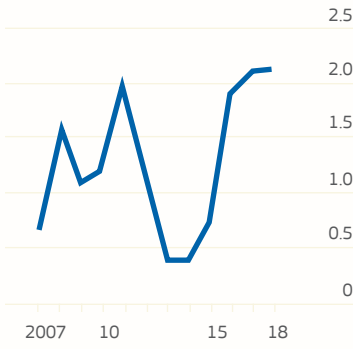
bir süre önce Putin'e muhalif Mikhail Khodorkovsky'ye yakın *Wagner* faaliyetlerini araştıran üç Rus gazetecinin Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki ölümleri de tam anlamıyla bir muammadır.⁵⁸ Ayrıca Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde Rus ve Kongolulardan oluşan karma bir heyeti taşıyan uçağın kaza sonucu çakılması da dikkat çekici şaibeli olaylardan bir diğeridir.

Ukrayna, Kırım, Gürcistan ve Suriye'de giriştiği hamlelerle yakın coğrafyasını yeniden dizayn eden Rusya, Batılı devletlerin uyguladığı ekonomik yaptırımlar dolayısıyla hem BM'de yanında duracak dostlara hem de ekonomik iş birliği yapabileceği yeni partnerlere fazlasıyla ihtiyaç duy-

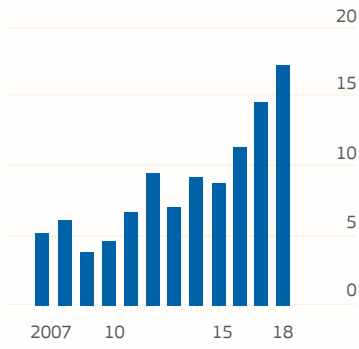
Rusya'nın Afrika'daki varlığının önemli bir ayağını *Wagner* isimli özel askerî şirket oluşturmaktadır. Libya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Mozambik'te askerî operasyonlara dâhil olan şirket, Putin'e yakın bir isim olan ve bir zamanlar aşçılığını yapmış Yevgeny Progozhin tarafından yönetilmektedir.

Rusya'nın Afrika'ya ihracatı
Silah ihracatı, gösterge değeri, milyar

Toplam ihracat
\$ milyar

Afrika Çıkartması⁶²

maktadır. BM'deki oy potansiyelleri açısından Afrika ülkelerini yanına çekmek Rusya için önemli bir kazanç olarak görülürken elbette hem enerji transferi hem de silah, ham madde tedariki ve Rus ürünlerine müşteri bulma arayışları, Rusya'nın Afrika kıtasındaki önemli motivasyonları arasındadır. Rusya, bir taraftan Batı'ya alternatif olma iddiasını gündene güçlendirme yollarını ararken diğer taraftan da Çin ile kapalı bir rekabet içerisindedir.

Rusya'nın Afrika siyasetinin önemli bir ayağını da ticaret ve yatırımlar oluşturmaktadır. Son yıllarda Libya ve Mısır'a silah satışını arttıran Rusya'nın 2009 yılında Afrika ülkeleriyle 5,7 milyar dolar olan ticaret hacmi 2018 yılında 20 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.⁵⁹ Bölgeyle olan ticaretinde silah satışları önemli bir yekûn tutan Rusya, Afrika devletlerinin en büyük silah tedarikçisi konumundadır. Kitadaki silah ticaretinin %39'unu gerçekleştiren Rusya'nın en büyük müşterisi ise ilginç bir şekilde Cezayir'dir. Son dönemde Mısır'da Sisi rejimi ile Rusya arasında genişleyen askerî iş birliği de dikkat çekici boyuttadır. İki ülke arasında yapılan askerî iş birliği anlaşması 3,5 milyar dolar tuta-

rında savaş uçağı alımını içermektedir.⁶⁰ Ancak son dönemde bu alanda dikkat çeken trend, Rusya'nın silah satışındaki düşme eğilimine karşın Çin'in silah satışının yükselme eğiliminde olmasıdır.⁶¹

Rusya uzun bir başlangıç döneminin ardından Afrika kıtasındaki ilişkilerini yapılandırmak için ilk Rusya-Afrika Zirvesi'ni 23-24 Ekim 2019 tarihinde Soçi'de düzenlemiştir. Ekonominin başrolde olduğu zirvede ayrıca Afrika ülkelerinin Sovyet döneminden kalma borçlarının bir kısmı da silinmiştir. Nijerya, Güney Afrika ve Ruanda'nın ön plana çıktığı zirveye enerji ve nükleer teknoloji yatırımlarıyla birlikte silah ticaretiyle ilgili iş birliği konuları damga vurmuştur. Zirvede Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 2030 Afrika Vizyonu'nu açıklarken, Rusya atom ajansı *Rosatom*'un Ruanda'da nükleer bir reaktör kurması için de anlaşma imzalanmıştır. Ajans 20'den fazla Afrika ülkesiyle iş birliği anlaşması imzalarken Orta Afrika Cumhuriyeti Rusya'ya askerî üs vermeyi düşündüklerini açıklamıştır.

Rusya'nın Afrika'ya yönelik açılım politikalarına bakıldığında askerî iş birliği ve silah satışı önemli başlıklar olarak dikkat çekerken; nükleer enerji, değerli madenlerin

işletilmesi, Rus ürünlerine yeni pazar açılması, BM’de destek arayışı, Çin, ABD ve AB ülkelerini dengeleme arayışı gibi hedefler öne çıkan diğer beklentiler arasındadır. Rusya’nın iş birliği ve yatırım yaptığı

ülkelere bakıldığında ise; başta Güney Afrika, Mısır, Cezayir olmak üzere Etiyopya, Nijerya, Angola, Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo ve Mozambik dikkat çeken kıta ülkeleridir.

AVRUPA BİRLİĞİ VE AFRIKA: GEÇMİŞE SÜNGER ÇEKMEK

➤ Afrika’da küresel rekabet bağlamında Avrupa ülkelerinin başını çeken ve kıtada sömürge geçmişi bulunan İngiltere, Fransa ve Almanya göze çarpmaktadır. Bu aktörlerin Afrika ile ilişkileri elbette ABD, Çin ve Rusya’ya göre oldukça farklı bir çerçevede ele almayı gerektirmektedir. Her şeyden önce bu aktörler, kolonyal dönem itibarıyla Afrika’nın bir parçası hâline gelirken sömürge hayaleti hâlen daha kıtanın üzerinde gezmeye devam etmektedir. Avrupa ülkelerinin Afrika ile ilişkileri hem kolonyalizm hem de kıtada kalan Avrupalılar nedeniyle son derece farklı bağlamlara sahiptir. Ayrıca bu devletler AB politikalarına yön vererek AB-Afrika ilişkilerini şekillendirmekte ve aynı zamanda kendi kolonyal bölgelerine yönelik AB’den bağımsız politikalar da geliştirmektedirler.

Avrupa devletlerinin Afrika ile etkileşimleri 15. yüzyıla kadar uzansa da 19. yüzyıl itibarıyla modern sömürgecilik bağlamına oturmuştur. 1884-1885 Berlin Anlaşması ile birlikte hangi Avrupa devletinin Afrika kıtasında hangi bölgeyi sömüreceği belirlenmiş ve bir anlamda Afrika yeniden dizayn edilmeye başlanmıştır. Bilindiği gibi 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa sömürgesi olan Afrika kıtası, bu dönemde son derece önemli dinî, siyasi, ekonomik ve kültürel dönüşümlere maruz kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yük-

selen milliyetçi hareketler, kıtada siyasi özgürleşmeye götüren dekolonizasyon sürecini başlatırken 1951’de Libya, 1956’da Sudan ve

Gana gibi kıta ülkeleri bağımsızlıklarına kavuşmuştur. 1960 yılı Afrika’nın bağımsızlık yılı olurken dekolonizasyon süreci 1980’li yıllara kadar devam etmiştir. Bu noktada odaklanmak istediğimiz dönem ise, kolonyalizm sonrası evre yani Avrupa devletleri ile yeni kurulan Afrika devletleri arasında oluşan ilişkiler ağı ve bu ilişkilerin gelişim seyridir.

Afrika topraklarının siyasi bağımsızlığa kavuşması şüphesiz Avrupa devletlerinin kıtadan fiilî olarak çekilmesini gerektirmiştir. Bu nedenle iki taraf arasında artık yeni bir

dönem söz konusu olmuştur. Ancak fiilî olarak kıtadan çekilme bu güçlerin kıtadaki köklü etkilerinin tamamen ortadan kalkması anlamına gelmemiştir. Geliştirilen yeni yöntemlerle Avrupa devletlerinin Afrika üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel nüfuzları devam ettirilmiş ve hatta bazı durumlarda daha da derinleştirilmiştir. “Yeni Sömürgecilik” olarak adlandırılan bu süreçte Avrupa, Afrika’nın kaderini ve gündemini şekillendirmeye askerî müdahaleler, darbeler, ambargo ve etnik çatışmaların körüklenmesi gibi yöntemlerle devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dikkat çeken hususlardan biri, küresel konjonktürdeki değişime bağlı olarak artık İngiltere ve Fransa’nın ABD ile koordineli çalışmaya başlaması olmuştur. Soğuk Savaş ile birlikte Batı kampını oluşturan bu aktörlerin izlediği siyaset paralellikler gösterirken ABD, Afrika kıtasında İngiltere ve Fransa’nın etki ve nüfuz alanından büyük oranda faydalanmıştır. Bu yüzden Avrupa devletleri, Afrika kıtasında Soğuk Savaş evresinde yaşanan çekişmelere tarafsız kalmayarak Batı çıkarları doğrultusunda bir

politika izlemiş; ortak düşman olarak gördükleri Sovyetlerin ve Çin’in etkisini zayıflatmak için beraber hareket etmiştir.

Brexit sonrasında üye sayısı 27’ye düşen AB, bugün Afrika kıtasının en büyük ticaret partneri olmayı sürdürürken iki taraf arasındaki ticaret hacmi 2018 yılında 303 milyar avro olarak gerçekleşmiştir. Bu ticaretin 152 milyar avrosunu Avrupa ülkelerinin Afrika’ya ihracatı oluştururken 151 milyar avroluk kısmını da Avrupa ülkelerinin Afrika’dan ithalatı oluşturmuştur. 2008-2018 verilerinde dikkat çeken hususlardan biri, 2014 yılına kadar Afrika ile ticaretinde açık veren AB’nin 2014 yılından sonra fazla vermeye başlamasıdır. Ayrıca aradan geçen altı-yedi yıllık süreye rağmen 2012 yılında ulaşılan en üst seviye bir daha yakalanamamıştır.⁶³ Afrika kıtası AB’nin ihracat partnerleri arasında üçüncü sırada yer alırken ithalat partnerleri arasında dördüncü sırada gelmektedir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise; Güney Afrika, Cezayir, Fas, Tunus, Mısır ve Nijerya’dan oluşan altı ülkenin AB-Afrika ticaret hacminin %70’ini gerçekleştirdiğidir.⁶⁴

AB ülkeleri ticari ilişkilerin yanı sıra Afrika kıtasına en fazla doğrudan dış yatırım (FDI) sağlayan ülkeler grubunu oluşturmaktadır. Bu ülkeler arasında FDI toplam stoku 64 milyar dolar seviyesinde seyreden Fransa birinci sırada yer alırken Hollanda, İngiltere ve İtalya diğer önemli dış yatırımcılardır. Bu dört devletin 2013 yılında Afrika kıtasına sağladığı FDI, 163 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2017 yılında bu rakam 201 milyar dolara yükselmiştir. Dikkat çekici bir husus, söz konusu zaman aralığında Fransa, Hollanda ve İtalya dış yatırımlarını arttırırken İngiltere'nin yatırımlarında yaşanan düşüştür. 2013 yılında İngiltere'nin Afrika kıtasındaki FDI stoku 60 milyar dolar iken bu rakam 2017 yılında 46 milyar dolara kadar gerilemiştir.⁶⁶

AB ülkeleri aynı zamanda Afrika kıtasına kalkınma yardımı sağlayan aktörlerin de başında gelmektedir. AB (İngiltere, Almanya ve Fransa) kıta ülkelerine toplamda yıllık 15-20 milyar dolar tutarında kalkınma yardımı sağlamaktadır. Birlik içerisinde İsveç, Norveç, Hollanda, İsviçre, Danimarka, İtalya, İrlanda ve Finlandiya da Afrika kıtasına kalkınma yardımı sağlayan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu noktada, 1 Şubat 2020'de resmî olarak AB'den ayrılan İngiltere'nin kalkınma yardımlarında son yıllarda gerileme yaşanırken Almanya ve Fransa'nın kalkınma yardımlarının yükselme eğiliminde olduğu da dikkat çekmektedir.⁶⁷

Soğuk Savaş sonrası evrede BM bünyesinde gerçekleşen askerî operasyonların yarısı Afrika kıtasında ce-

Yıllar	İhracat (milyar €)	İthalat (milyar €)	Toplam (milyar €)
2018	152	151	303
2017	149	131	280
2016	144	117	261
2015	154	133	287
2014	153	156	309
2013	153	168	321
2012	150	187	337
2011	137	152	289
2010	126	137	263
2009	108	112	220
2008	120	161	281

AB (İngiltere dâhil) - Afrika Ülkeleri Ticaret Hacmi 2018-2008 ⁶⁵

reyan ederken Avrupalı aktörler de bu operasyonlarda yer almıştır. Bir tespiti göre AB, 1989 yılından sonra Afrika'da gerçekleşen barış koruma operasyonlarına 2 milyar avro katkıda bulunmuştur.⁶⁸ Küresel siyasetteki konumlarını AB süreci ile güçlendirme arayışına giren Avrupalı devletler, bugüne kadar Afrika kıtasının en önemli aktörleri olmaya devam etmiştir. Avrupa ülkeleri hâlâ Afrika kıtasının en önemli askerî, ticari, yatırım ve kalkınma yardımı sağlayan partnerleri olmaya devam etseler de Çin ve diğer yeni aktörler karşısında bu üstünlüklerini sürdürmekte zorlanmaktadırlar. 11 Eylül'den sonra ABD'nin güvenlik eksenli söylemleri AB-Afrika ilişkilerinde de belirleyici bir parametre olmuştur. Son yıllarda ise güvenlik ve göç, AB-Afrika ilişkilerinin en önemli parametresi hâline gelmiştir.

AB ülkeleri ticari ilişkilerin yanı sıra Afrika kıtasına en fazla doğrudan dış yatırım sağlayan ülkeler grubunu oluşturmaktadır.

İNGİLTERE

➤ Afrika kıtasındaki dekolonizasyon süreciyle birlikte sömürgelerini fiilen kaybeden İngiltere, eski sömürge

toprakları üzerindeki nüfuzunu İngiliz yerleşimciler, ticari ilişkiler, yatırımlar, askerî ilişkiler, yardım program-

ları, kültür ve akademi üzerindeki etkisiyle sürdürmeye devam etmiştir. Bu minvalde Soğuk Savaş yıllarında ABD ile ortak hareket eden İngiltere, Afrika kıtasında kendine yeni alanlar açmaktansa sahip olduğu nüfuz alanlarını koruma beklentisi içinde olmuştur. Pasif bir siyaset izlenimi veren bu beklenti, 1990'lı yıllardan itibaren küresel siyasete yeni yüzlerin eklenmeye başlamasıyla devam ettirilmesi zor bir hâle gelmiş ve İngiltere'yi bu yönde yeni bir arayışa sevk etmiştir. Bu minvalde Carmody'e göre Muhafazakâr Parti yıllarında pasif bir Afrika siyaseti izleyen İngiltere, Tony Blair başkanlığındaki İşçi Partisi iktidarıyla birlikte yeniden Afrika'ya dönüş yapmıştır.⁶⁹

Afrika kıtasında kolonyal dönemden kalma nüfuzunu kısmen koruyan İngiltere'nin özel sektör üzerinden Afrika'daki madencilik ve enerji sektörüyle köklü ilişkileri bulunmaktadır. Mark Curtis imzalı bir tespite göre, İngiltere borsasında işlem gören şirketlerden 101'i, 37 Sahra-altı Afrika ülkesinde başta altın ve elmas olmak üzere platin, bakır, kömür, petrol ve doğal gaz sektörlerinde operasyon yürütmektedir. Bunların en tanınmışları olan *Shell*, *Tullow*

Oil, *Randgold*, *De Beers* gibi şirketler, kıtada toplamda 1 trilyon doları bulan bir iş hacmini kontrol etmektedir.⁷⁰ Bu durumun etkileri Anglofon Afrika olarak adlandırılan İngiliz sömürge bölgesinde, özellikle Güney Afrika, Zimbabve, Kenya, Uganda, Malavi ve Botswana gibi ülkelerde açıkça görülebilir bir seviyededir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Çin ve ABD gibi İngiltere'nin endüstriyel üretimi için gerekli olan ham maddenin bir bölümü de Afrika pazarından temin edilmektedir.

İngiltere'nin Afrika kıtası ülkeleriyle olan toplam ticaret hacmi 2016 yılında 28 milyar dolar seviyesinde seyretmiştir. Bu ticaretin 16,9 milyar doları Afrika'dan yapılan ithalattı; 11,4 milyar dolarlık kısmı ise Afrika ülkelerine yapılan ihracatı kapsamaktadır. İngiltere'nin Afrika kıtasından yaptığı ithalatın önemli bir kısmını petrol ve kıymetli madenlerle kakao, çay, kahve ve şaraplık üzüm gibi tarımsal ürünler oluşturmaktadır.⁷¹ Bu yılın başlarında İngiliz resmî makamlarınca İngiltere-Afrika toplam ticaret hacmi yıllık bazda 36 milyar pound olarak ilan edilmiştir.⁷² İngiltere'nin Afrika ile ticaretinde göze çarpan hususlardan biri

de belli başlı bazı ülkelere yoğunlaşmış olmasıdır ki, bu ülkelerin başında Güney Afrika Cumhuriyeti gelmektedir. İngiltere'nin hem ithalat hem de ihracat yönünden Afrika kıtasındaki en büyük ticaret partneri olan Güney Afrika, aynı zamanda İngiliz dış yatırımlarının da en önemli adresidir. Güney Afrika'nın yanında Nijerya, Cezayir, Fas, Angola ve Mısır, İngiltere'nin ticaret ve yatırımlarının yoğunlaştığı diğer ülkeler arasında gelmektedir.⁷³

Son yıllarda İngiltere'nin kıtadaki doğrudan yatırımlarında yaşanan düşüş trendi dikkat çekmektedir. Öyle ki yukarıda da belirtildiği gibi İngiltere'nin Afrika kıtası ülkelerinde 2013 yılında 60 milyar dolar olan doğrudan yatırım stoku 2017 yılında 46 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.⁷⁴ Benzer şekilde İngiltere'nin kıtaya sağladığı kalkınma yardımları da ufak gerilemeler göstererek 2018 yılında 3,8 milyar dolara düşmüştür. İngiltere yine de ABD'den sonra Afrika ülkelerine kalkınma yardımı sağlayan ikinci büyük donör ülke olma konumunu korumuştur.⁷⁵

İngiltere'nin Afrika kıtası üzerindeki nüfuzunu ölçülemek ABD, Çin ve Rusya gibi aktörlere nazaran oldukça zordur. Kolonyal dönem ilişkileri nedeniyle İngiltere kıtada olumlu ya da olumsuz derin izler bırakmıştır. Bugün özellikle kültürel alanda İngilizcenin, *BBC*'nin ve İngiliz düşünce kuruluşları ve akademisinin Afrika'daki etkileri hâlâ çok derindir. Önemli Afrikalı yazarların kitaplarını İngilizce olarak basmaları, üniversitelerde akademik yayınların İngilizce üzerinden yapılması, kolonyal dönemden kalma İngiliz yerleşimcilerin Kenya, Uganda, Zimbabve ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki varlığı ve yukarıda sözü edilen İngiliz menşeli şirketlerin sömürge yıllarına uzanan ilişkiler ağı oldukça komplekstir. Yine Ameri-

ka'dakine benzer şekilde milyonlarca Afrika kökenli göçmen, başta Londra olmak üzere İngiltere'nin değişik şehirlerinde yaşamaktadır. 2011 yılında yapılmış ve İngiltere ve Galler'i kapsayan bir araştırmaya göre, İngiltere dışında doğan göçmen nüfusun %17'si (1,3 milyon) Afrika kökenli iken bu göçmenlerin %95'i 1981 sonrası gelenlerden oluşmaktadır.⁷⁶ İngiltere doğumlu Afrika kökenli yerleşimciler de dâhil edildiğinde söz konusu sayı daha da yükselmektedir. Güney Afrika, Kenya, Tanzanya, Nijerya, Somali ve Gana İngiltere'deki Afrika kökenli göçmenlerin en fazla geldiği ülkeler arasındadır.

İngiliz siyasetçiler Afrika kıtasında nadiren boy gösterebilirler de kraliyet ailesine mensup üyeler zaman zaman Afrika turları düzenlemektedir. Örneğin 2013 yılında Nelson Mandela'nın cenaze törenine katılan David Cameron'dan sonra 2013-2018 döneminde İngiliz başbakanları Sahara-altı Afrika'ya yönelik ziyaret yapmazken, 2018 yılı ortalarında Theresa May Anglofon Afrika'nın üç önemli ayağını oluşturan Nijerya, Kenya ve Güney Afrika'yı kapsayan bir Afrika turu gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda

İngiltere özellikle derin ilişkilere sahip olduğu Güney Afrika ülkeleri ile çeşitli anlaşmalar imzalamış ve böylelikle Afrika ülkeleriyle ilişkilerin post-Brexit'te izleyeceği yol inşa edilmeye çalışılmıştır.

Kenya, 30 yıl aradan sonra ilk kez bir İngiliz başbakanı ağırlamıştır.⁷⁷ Uzun bir aradan sonra Prens Charles ve eşi Camilla, 2018'in Kasım ayında Gambiya, Gana ve Nijerya'yı kapsayan bir Afrika turuna çıkarken, kraliyet ailesinin magazin yüzü hâline gelen Prens Harry ve eşi Meghan Markle, bebeklerinin doğumunun ardından ilk yurt dışı ziyaretlerini 2019 yılının Ekim ayında Güney Afrika, Botswana, Malavi ve Angola'ya düzenlemiştir. Bu turlar turistik ziyaretler gibi görünmeler de Prens Charles ve Prens Harry, ziyaretleri esnasında resmî törenlerle karşılaşmış ve gittikleri ülkelerin devlet başkanlarıyla da ikili görüşmeler yapmıştır.

İngiltere'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerine son dönemde iki belirsizlik damga vurmaya devam etmektedir: Brexit sonrasında Afrika ilişkilerinin nasıl şekilleneceği ve Boris Johnson liderliğinde nasıl bir Afrika siyasetinin kurgulanacağı. İngiltere AB'den ayrılma sürecinin Afrika ülkeleriyle ilişkilerini olumsuz etkilememesi için May döneminden itibaren birtakım görüşmeler yapmış-

tır. Bu minvalde özellikle derin ilişkilere sahip olduğu Güney Afrika ülkeleri ile çeşitli anlaşmalar imzalamış ve böylelikle Afrika ülkeleriyle ilişkilerin post-Brexit'te izleyeceği yol inşa edilmeye çalışılmıştır. Diğer bir belirsizlik ise dışişleri bakanlığı döneminde Gambiya, Gana, Libya ve Somali gibi ülkeleri ziyaret eden Boris Johnson'ın İngiltere'nin kıtadaki imajını güçlendirip güçlendirmeyeceğidir; çünkü Johnson'ın Afrika'ya yönelik sömürgecilik kontekstinden kurtulamayan bakış açısı, zaman zaman verdiği demeçlerde ayyuka çıkmaktadır. Bu minvalde İngiltere'nin yeni Afrika siyasetinin belirleyenleri yavaş yavaş su yüzüne çıkmaktadır. Brexit'in hemen öncesinde Afrika Yatırım Zirvesi düzenleyen İngiltere, resmî söylemlerinde Afrika kıtasındaki ekonomilerin son yıllarda kaydettiği hızlı büyümeye ve 2050 gibi küresel düzlemde her dört tüketiciden birinin Afrikalı olacağı projeksiyonuna dikkat çekerken, İngiliz karar alıcılar zirvede yatırım, istihdam, büyüme ve yenilenebilir enerji olgularına vurgu yapmıştır.⁷⁸

FRANSA

✦ Afrika kıtasında derin izler bırakan Fransa, sömürgelerini kaybetmesinin ardından kıtadaki nüfuzunu İngiltere gibi siyasi, askerî, ticari ve kültürel ilişkilerle sürdürme arayışına girmiştir. Bu minvalde Soğuk Savaş yıllarında Frankofon Afrika'da ABD ile ortak hareket eden Fransa'nın söz konusu bölgedeki etkisi, gerek Fransızca medya ve basın yayın faaliyetleri gerekse Fransız şirketlerinin ve askerlerinin varlığı sayesinde hâlâ güçlü bir şekilde hissedilebilmektedir. 1945-2005 arası dönemde Afrika kıtasında 130 askerî müdahalede bulunan Fransa, küresel siyasetteki değişimlerin paralelinde, Soğuk Sa-

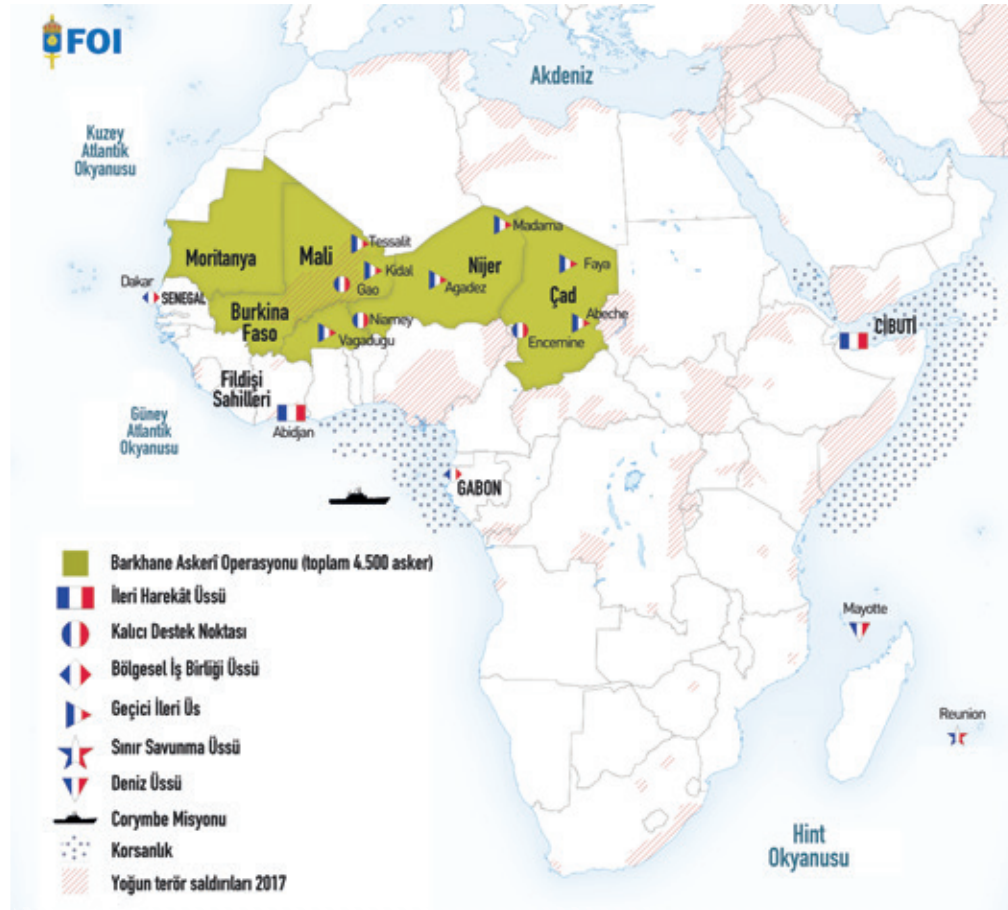
vaş sonrası ortaya çıkan yeni aktörler karşısında Frankofon Afrika'daki hegemonyasını sürdürmekte zorlanmaya başlamıştır. Bu durum nedeniyle Fransız liderlerin son yıllarda Afrika siyasetini sömürge kontekstinden çıkartarak yeni bir zemine oturtma arayışları dikkat çekmektedir.

Fransa'nın Afrika kıtasındaki varlığı en fazla, zaman zaman üstlendiği askerî müdahaleler eşliğinde hissedilmektedir. 2011 yılında Nicolas Sarkozy liderliğinde Libya'ya yapılan askerî müdahalede başı çeken Fransa, 2013 yılında Mali'nin kuzeyine yönelik, 2014 yılında da Orta Afrika Cumhuriyeti'ne yönelik askerî mü-

dahalelerde bulunmuştur. Frankofon Afrika'da askerî varlığını her zaman güçlü bir şekilde hissettiren Fransa, gerçekleştirdiği bu müdahaleler sayesinde Afrika siyasetini şekillendirmeye devam etmektedir. Fransız askerî varlığı özellikle Sahel bölgesinde yoğun olarak hissedilmektedir. Sadece Cibuti üssünde 1.450 kalıcı personeli bulunan Fransa'nın ayrıca başta Çad, Fildişi Sahilleri, Mali, Nijer, Burkina Faso, Senegal, Gabon, Reunion ve Mayotte olmak üzere Afrika kıtasında toplam 8.700 civarında askeri görev yapmaktadır.⁷⁹

Afrika ülkelerinde Fransız askerî varlığı kadar *Avera*, *Total*, *Elf* gibi enerji ve petrol piyasasında etkili Fransız şirketleri de gerçekleştirdikleri operasyonlarla dikkat çekmektedir. Frankofon Afrika ile sınırlı kalmayan bu şirketler, kıtada başta uranyum, petrol ve doğal gaz olmak üzere stratejik maden ve enerji kaynaklarına yatırım yapmaktadır. Elektrik ihtiyacının çok büyük bir miktarını nükleer enerjiden sağlayan Fransa, Nijer'in uranyum kaynakları üzerinde tekel oluştururken Sahel ülkelerindeki askerî varlığını da sürdürmeye devam etmektedir. Fransa ayrıca, AB ülkeleri arasında 44 milyar avro tutarındaki ticaret hacmi ile Afrika kıtasıyla en fazla ticaret yapan ülkedir. Birlik içerisinde Fransa'yı 38 milyar avro ile Almanya, 37 milyar avro ile İspanya ve 34 milyar avro ile İtalya takip etmektedir.⁸⁰

İngiltere gibi Fransa'nın da Afrika kıtasındaki kültürel etkisini yok saymak oldukça güçtür. 29 ülkede yaygın bir şekilde kullanılan Fransızca, 21 Afrika ülkesinde de resmî dil statüsündedir. Fransız basın yayın organlarının ve Fransız akademiasının kıta üzerindeki etkinliğini ölçümlemek mümkün olmasa da Fransızcanın yaygın olduğu ülkeler-

Fransız Askerî Üs ve Tesisleri⁸¹

de bu etkinin derin olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Bu etki ayrıca kıtada faal Fransız şirketleri, kültür merkezleri, sivil toplum kuruluşları ve Afrika ülkelerinde yaşayan 270.000 civarındaki Fransa kökenli vatandaş ve Fransa'da yaşayan 2,3 milyon civarındaki Afrika kökenli göçmen nedeniyle de oldukça derindir.⁸² Ayrıca eskiden Fransa sömürgesi olan ülkeler, ortak para birimi kullanarak frank bölgesini oluşturmakta, bu durum da merkez bankaları üzerinden Fransa'nın mali müdahalelerine imkân vermektedir. Frank bölgesindeki ülkelerin para rezervlerinin en az yarısını Fransa Merkez Bankası'nda tutmalarını zorunlu kılan sistem bir süredir tartışılırken, CFA frankı ortak para birimini kullanan sekiz Batı Afrika ülkesi (Fildişi Sahilleri, Benin, Burkina Faso, Gine Bissau, Mali, Nijer,

Fransa, Frankofon Afrika'daki hegemonyasını sürdürmekte zorlanmaya başlamıştır. Bu durum nedeniyle Fransız liderlerin son yıllarda Afrika siyasetini sömürge kontekstinden çıkartarak yeni bir zemine oturtma arayışları dikkat çekmektedir.

Senegal ve Togo) Eco para birimine geçeceklerini duyurmuştur. Bu durum mali konularda bir nevi Fransa etkisinden kurtuluş anlamına gelse de avroya bağlanan yeni para birimi nedeniyle Avrupa etkisinin devamı anlamına gelmektedir.

Emmanuel Macron Fransa'yı Afrika'da yeniden güçlü kılmak ve Çin gibi aktörlerle rekabet edebilir seviyeye taşımak için uğraş vermektedir. İş başına geldiği 2017 yılından bu yana çeşitli vesilelerle Afrika turuna çıkan Macron, Frankofon Afrika ülkelerini sık sık ziyaret etmektedir. 2017-2019 arasındaki üç yılda Mali, Fas, Burkina Faso, Fildişi Sahilleri, Gana, Cezayir, Nijer, Tunus, Senegal, Nijerya, Çad, Mısır, Cibuti, Etiyopya ve Kenya Macron'un ziyaret ettiği ülkeler olmuştur.⁸³ Bu ziyaretlerle birlikte Fransa'nın Afrika

siyasetinde kolonyal imajını düzeltmeye dönük girişimleri dikkat çekmektedir. Kolonyal dönemde kıtadan götürülen tarihî eserlerin kıtaya geri döndürülmesi için *müze diplomasisi* işleten Fransa, bu minvalde sembolik de olsa geri gönderdiği tarihî eserlerle PR çalışması yapmaktadır. Bu bağlamda Kasım 2019'da Senegal'in anti-sömürge figürlerinden El-Hac Ömer Tal'in kılıcının Senegal Devlet Başkanı Macky Sall'a teslimi, Dakar'da düzenlenen bir törenle gerçekleşmiştir. Ayrıca her fırsatta Afrika turuna çıkan Macron'un 2019 yılının son günlerinde gerçekleştirdiği Fildişi ziyareti sırasında sömürgeciliğin büyük bir hata olduğunu söylemesi de Fransa'nın Afrika ile ilişkilerinde yeni bir dil arayışı içinde olduğu izlenimini vermektedir.

ALMANYA

İngiltere ve Fransa'ya göre Afrika kıtasında sömürge tarihi daha

kısa süren Almanya da Angela Merkel dönemiyle birlikte, 2014 yılın-

dan itibaren, Afrika'daki nüfuz alanını genişletme arayışına girmiştir. Sömürge geçmişinin bulunduğu Namibya, Togo, Kamerun, Burundi ve Tanzanya ile sınırlı kalmayan Almanya, etkisini Afrika kıtasının farklı bölgelerinde hissettirme arayışındadır. AB ülkeleri arasında Afrika ülkeleriyle Fransa'dan sonra en yüksek ticaret hacmine sahip olan Almanya, son yıllarda Alman şirketlerini Afrika'ya yatırıma teşvik etmektedir.

2005 yılından bu yana Almanya'yı idare eden Angela Merkel'in Afrika mesaisine bakıldığında, gerçekten de Şansölye'nin çok sayıda Afrika ziyareti yaptığı görülmektedir. 2007 yılından beri zaman zaman Afrika turları düzenleyen Merkel, 2007-2011 arasında başta Etiyopya ve Güney Afrika olmak üzere Liberya, Cezayir, Mısır, Kenya, Angola ve Nijerya'yı ziyaret etmiştir. Merkel'in beş yıllık bir aradan sonra 2016 yılından itibaren Afrika'ya yönelik ziyaretlerini sıklaştırdığı görülmektedir. Şansölye, 2016-2019 zaman aralığında Mali, Nijer, Etiyopya, Mısır, Tunus, Senegal, Nijerya, Gana, Fas ve Burkina Faso'yu ziyaret etmiştir.⁸⁴ Merkel'in ziyaretlerinde Mısır, Güney Afrika, Etiyopya, Nijerya, Nijer ve Mali öne çıkan ülkeler olurken bu ziyaretlerin Fransa'nın etkili olduğu Frankofon Afrika'ya yoğunlaşmış olması da dikkat çekmektedir. Bu durumun temel sebebi, Fransa ve ABD öncülüğünde yürütülen terörle mücadele operasyonlarına Almanya'nın da askerî yönden destek sağlamasıdır.

Merkel 2018 yılında düzenlenen yatırım zirvesinde Afrikalı liderleri *Siemens*, *Volkswagen* gibi Alman devlerinin CEO'ları ile bir araya getirmiştir. Bu bağlamda 1,1 milyar avroluk yatırım fonu açıklayan Al-

man devleti, Afrika'ya yatırım yapacak şirketleri bu fon kapsamında teşvik etmek istediğini duyurmuştur. Afrika kıtasına sadece kalkınma yardımı konseptiyle bakmayan Almanya, büyük Alman şirketlerinin Afrika pazarında yer alabilmesi için çaba sarf etse de 2019 yılı ortalarına doğru Mali, Nijer ve Burkina Faso'yu ziyaret eden Merkel'in Afrika turuna damga vuran konular güvenlik, terörle mücadele ve göçmen krizi olmuştur.

Afrika ülkeleriyle 38 milyar avroluk ticaret hacmine sahip olan Almanya'nın kitadaki en önemli ticaret partneri Güney Afrika Cumhuriyeti'dir. İki ülke arasında ticaret hacmi 16-17 milyar dolardır. Almanya, Güney Afrika'nın Çin'den sonraki ikinci en büyük ticaret partneridir. *Mercedes*, *BMW*, *Siemens*, *Volkswagen* gibi büyük çaplı Alman şirketlerinin yatırımlarının bulunduğu Güney Afrika'da, toplamda 600 kadar Alman şirketi iş yapmaktadır. Afrika'daki otomobil piyasasının potansiyelini iyi değerlendiren Alman şirketlerinden *Volkswagen*, 2018 yılı ortalarında Ruanda'da 5.000 araç üretim kapasiteli bir montaj fabrikası kurmuştur.⁸⁶ Almanya son yıllarda Afrika'daki askerî varlığını da arttırmaya çalıştığı izlenimi vermektedir. ABD'nin Afrika Komutanlığı'na ev sahipliği yapan Almanya, hâlihazırda Mali, Nijer, Kamerun, Tunus ve Somali'de çeşitli görevler için asker ve polis bulundurmaktadır.

Ne var ki Almanya'nın aktif Afrika siyaseti de zaman zaman sömürge geçmişine dolanmaktadır. Namibya'da 20. yüzyılın başında gerçekleştirilen Nama ve Herero halklarına yönelik soykırım Almanya'nın başını ağrıtırken, Namibya-Almanya arasında *kafatası diplomasisi* söz konusu olmaktadır. Soykırıma

**Şansölye
Angela Merkel
büyük Alman
şirketlerinin
Afrika pazarında
yer alabilmesi
için mesai
yapmaktadır.**

maruz kalan topluluklar, öldürülen ve kemikleri Alman üniversitelerine götürülen atalarının öz yurtlarına geri gönderilmesi için bugün hukuki mücadele vermektedir. Bu

konuyu kuru bir özür ve kalkınma yardımı vaadi ile geçiştiren Almanya, Afrika'da kolonyal bilinç arttıkça başka benzer davalarla daha karşılaşacağına benzemektedir.

KÜRESEL REKABETİN AFRİKA'YA ETKİSİ

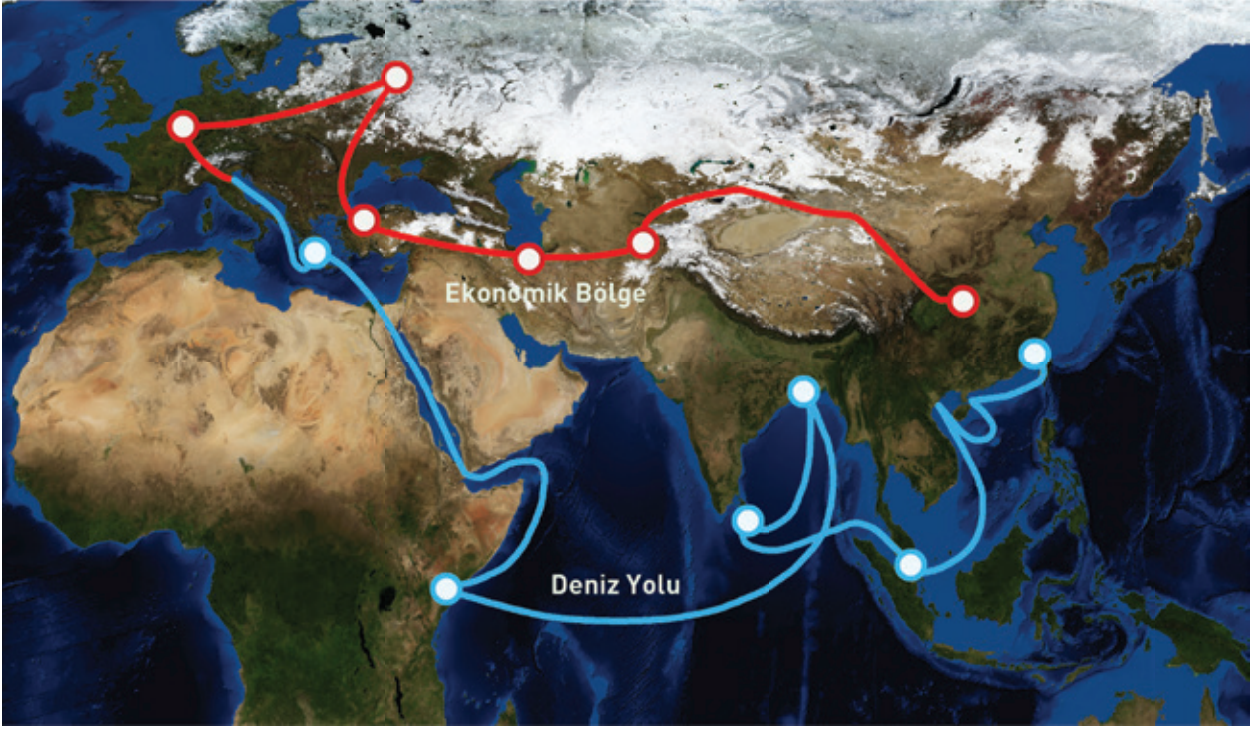
➤ Batı'ya alternatif olma iddiasındaki aktörlerin Afrika kıtasında görülmesiyle kıtanın altyapısında iyileşme, iş olanaklarında artış, bazı ekonomilerde kıta ortalamasının üzerinde bir büyüme kaydedilmiştir. Şüphesiz Batı tekelinin kırılmasıyla Afrika devletleri için yatırım ve borçlanma açısından alternatifler giderek çoğalmaktadır. Afrika kıtasının sahip olduğu kaynaklar ve potansiyel bakımından farklı aktörleri kendine çekmesi, kuşkusuz Afrika devletlerinin yönetici kadrolarını ve mikro boyuttaki burjuva sınıfını da memnun etmektedir. Alternatifleri çoğalan Afrikalı elitler, küresel aktörlerin kıtaya yaptığı dış yatırımlardan fayda görürken gerçekleştirilen altyapı projeleri de kendi dönemlerine ait icraatlar hanesine yazılmaktadır. Bu nedenle Afrikalı liderler sadece Batı'ya bağımlı kalmayarak önlerindeki seçeneklerin çoğalmasından memnun görünmektedirler. Bu bağlamda bir azınlığı oluşturan Afrikalı burjuva sınıfı da yeni oluşan iş birliği fırsatlarından kendisi için menfaatler sağlamaktadır.

Kanaatimizce tarihten alınacak dersler de göz önünde bulundurulduğunda, temkinli olmakta fayda vardır. Sahip olduğu zenginlikler nedeniyle Afrika kıtasını bir pasta gibi görüp ne pahasına olursa olsun bu pastadan en büyük dilimi alma yarışına girmek, son derece sakat bir bakış açısını temsil etmektedir. Ne

var ki günümüz Makyevelist politika tasarımı bu anlayışın pek ötesine geçmemektedir. Kolonyal dönemde ağır bedel ödeyen ve hâlâ bu dönemin izlerini silmekte zorlanan Afrika'nın Soğuk Savaş'ın ardından böylesine yeni bir rekabet içine hızla sürüklenmesi, konunun üzerinde önemle durulmasını gerektirmektedir.

2018 yılında Pekin'de düzenlenen Çin-Afrika Zirvesi'nde düşüncelerini aktaran Güney Afrika Devlet Başkanı Cyril Ramaphosa, Çin'in desteğinden ve Yol ve Kuşak Projesi ile Afrika kıtasının potansiyelini idrak etmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁸⁷ Ne var ki son dönemde Batı perspektifli medyada ve akademik çalışmalarda, Çin'in Afrika kıtasındaki etki alanını genişletmesine paralel olarak en sık işlenen olgulardan biri, Afrika ülkelerinin artan borç yükü olmaya başlamıştır. Bugün özellikle Angola, Etiyopya, Sudan ve Kenya gibi Afrika ülkeleri Çin'e karşı aşırı borçlanmış durumdadır. Bu bağlamda Çin'in Afrika ülkelerini borç tuzağına çekerek bu ülkeler üzerinde imtiyazlar elde etme stratejisi uyguladığı iddiasının tamamen yersiz olmadığı da anlaşılmaktadır. Zira Çin'e borçlanan ülkeler bu borç yükünü hafifletmek için Çin ile yeniden masaya oturmak ve yeni anlaşmalar yapmak durumunda kalmaktadırlar.

Afrika ülkeleri üzerinde oluşan borç yükü, Afrika kaynaklarının ipotek altına alınması ve halkın üzerine ek yükümlülüklerin eklenmesi anlamına gelmektedir.

Afrika ülkeleri üzerinde oluşan borç yükü, Afrika kaynaklarının ipotek altına alınması ve halkın üzerine ek yükümlülüklerin eklenmesi anlamına gelmektedir. Üstüne üstlük Afrikalı elitlerle girilen iş birliği, Afrika kıtasında sınıflar arasındaki eşitsizliğin daha da büyümesine yol açarken aynı zamanda yolsuzlukları da teşvik etmektedir. Kıta, küresel aktörlerin kedilerine yakın iktidarlarla geliştirdikleri ilişkiler doğrultusunda, yatırımları zarar görmesin diye söz konusu iktidarları ne pahasına olursa olsun ayakta tutmak istedikleri, bunun için de istihbarat örgütleri eliyle kirliliği devreye sokup askerî olasılıkları dahi gündeme getirebildikleri gerçeğine hiç de yabancı değildir. Soğuk Savaş yıllarında yoğun olarak görülen bu uygulamanın bugün tamamen ortadan kalktığını düşünmek için hiçbir sebep yoktur.

Günümüzde birbirleriyle amansız bir mücadeleden ziyade birbirlerinin ayağına basmadan Afrika'da nüfuz kazanmaya çalışan aktörler,

yeri geldiğinde iş birliği de yapabilmektedir. Özellikle ABD, Fransa, İngiltere ve Çin petrol şirketlerinin operasyon yürüttüğü Angola, Ekvator Ginesi ve Nijerya yahut bütün bu aktörlerin askerî üsse sahip olduğu Cibuti, bu yönde ilginç örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu raporda bahsi geçen küresel aktörlerin Afrika kıtası ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi toplamda 700 milyar dolara yakındır. Bu ticaretin ithalat ayağının büyük bölümü maden, enerji ve tarımsal ham madde kalemlerinden oluşurken ihracat ayağını silah ve askerî ekipmanlar oluşturmaktadır. İlave ticari ilişkilerde ve yatırımlarda belli başlı ülkeler ön plana çıkmaktadır. Afrika ülkeleri arasında ortaya çıkan eşitsizliğin en net görülebildiği yerlerden biri, kıtaya gelen doğrudan dış yatırımların ülkeler arasındaki dağılımıdır. 2018 yılında kıta 46 milyar dolar doğrudan dış yatırım çekerken bu yatırımların yarıya yakını Mısır, Güney Afrika, Etiyopya, Fas ve Kongo'ya yapılmıştır.⁸⁸ Bu nedenle Afrika ülke-

Günümüzde birbirleriyle amansız bir mücadeleden ziyade birbirlerinin ayağına basmadan Afrika'da nüfuz kazanmaya çalışan aktörler, yeri geldiğinde iş birliği de yapabilmektedir.

leri arasında ticari ilişkiler ve yatırım yönünden asimetrik durumlar ortaya çıkmaktadır. Bundan daha köklü bir sorun ise, Afrika ülkelerinin mono-maden ve mono-tahıl ithalatına bağımlılığının devam etmesi yanında, teknolojik ürünlere ve üretim bazında da montaj sanayine bağımlı kalmasının arzulanmasıdır. Ham madde fiyatlarındaki dalgalanmaların istikrarsızlık doğurduğu bu durum, Afrika'nın kendi ihtiyaçlarını giderebilen bir aktör olmasını zafiyete uğratmaktadır.

Küresel aktörlerin varlığı bazı ülkelerde gerçekten de rahatsız edici

boyutlardadır. Örneğin Gabon'da siyaseti ve ekonomiyi ilgilendiren konularda ipler neredeyse tamamen Fransa'nın elindedir. Çin ise Zambiya'yı her yönden kuşatmış izlenimi vermektedir. Ekvator Ginesi'nde de oldukça ilginç bir durum söz konusudur; ülkede ABD etkisi o kadar yoğundur ki, Teksas-Ekvator Ginesi arasında direk uçuş bulunurken ülkede faaliyet gösteren Amerikan petrol şirketlerine ait kompleksler, Teksas telefon koduyla kayıtlıdır.⁸⁹

Hem Rusya hem de ABD, kendi çıkar ve yatırımlarını korumak amacıyla *Wagner* ve benzeri özel askerî şirketleri Afrika kıtasında da yoğun olarak kullanmaktadır. Bu şirketlerin silahlı operasyonlar yanında, ait oldukları ülkelerin silah ve ekipman satışını arttırmak için çalıştıkları da bilinmektedir. Dolayısıyla Afrika ülkeleri askerî alanda da büyük güçlere bağımlı hâle gelmektedir.

Küresel aktörlerin kıtaya yönelik artan ilgisi, çevre koşulları üzerinde de baskı oluştururken, kıtada iklim göçlerinin yükselişe geçmesi şaşırtıcı değildir. Özellikle ormancılığa bağlı sektörlerin hızla genişlemesi, ormanların yok olmasına yol açarken geniş arazilerde biofuel tahıl üretimi toprağı verimsizleştirmekte ve bazı topluluklar verimli topraklarından zorunlu göçe maruz bırakılmaktadır. Geniş arazilerin bu şekilde dış aktörlerin insafına terk edilmesi ayrıca kırsal yerleşkelerdeki insanların hayatını etkilemekte, bazı durumlarda ise küçük yerleşim yerlerinin boşaltılması ile sonuçlanmaktadır. Bu uygulamaların çevre üzerindeki etkisi bunlarla da sınırlı değildir; Afrika kıtasına taşınan toksik atıklar, tankerlerin bıraktığı çöpler ve petrol sızıntıları, ekolojik dengeyi olumsuz etkilemektedir. Örneğin Avru-

pa hatta Avustralya gibi yerlerden getirilen elektronik çöplerin atıldığı Gana'da bulunan Agbobloshie, dünyanın en toksik yerleşim yeri olarak tescillenmiştir.⁹⁰

Son yıllarda özellikle Çin'e ilişkin eleştirilerin fazlalaşması oldukça dikkat çekicidir. Çinli firmaların işlettikleri maden ocaklarındaki kötü çalışma koşulları, düşük ücretle işçi çalıştırılması, güvenlik önlemlerinin yetersizliği nedeniyle riskli operasyonlar yapıldığı vb. konular sıkça gündeme gelmektedir. Her ne kadar Çin'e yapılan suçlamaların abartılı bir yönü olsa da Doğu Türkistan'da insan hakları sicili pek de temiz olmayan Çin'le ilgili başka reel durumlar söz konusudur. Örneğin 2005 yılında Zambiya'da Chambishi'deki bir madende meydana gelen patlamada 52 Zambiyalı işçinin hayatını kaybetmesi sonrasında ülkede yoğun protestoların düzenlendiği bilinmektedir.⁹¹

Afrika ülkelerinin siyasi bağımsızlıkları akabinde içinde buldukları güçsüz durumları Batı tarafından istismar edilirken, bu ülkelerde yoğun bir yoksullaşma söz konusu olmuştur. Bu vahim durum nedeniyle de Çin gibi alternatif aktörlere yönelim çok şaşırtıcı değildir. Ne var ki bu durum, Afrika kıtası halkları için yağmurdan kaçarken doluya tutulmaktan farksızdır. Şimdilik ilkeli ve saygılı bir aktörmüş edasıyla hareket eden Çin'in rakipleri karşısında kendine daha fazla güvendiği bir evrede, aynı şekilde ilkeli ve prensipli hareket edeceği oldukça şüphelidir. ABD, İngiltere ve Fransa gibi aktörlerden kaçarken Çin'in insafına kalmak, Afrika ülkeleri için üçüncü bir talihsiz olacaktır. Koronavirüs salgınıyla birlikte görüldüğü üzere, kıta ülkelerinin yoğun ilişkiler kurduğu Çin'e bağımlı kalmaları, şartlar değiştiğinde Afrika ülkeleri açısından hızla riskli bir hâle de gelebilmektedir.

SONUÇ

➤ Küresel aktörlerin Afrika kıtasına olan ilgisinin 21. yüzyılın başlarında yatırım, ticaret, askerî ve ham madde odaklı yeni bir çerçeveye oturduğu görülmektedir. Çok sayıda uluslararası aktörü kendisine çeken kıta, sahip olduğu alternatiflerin çoğalmasından dolayı avantajlıymış gibi görünse de artan rekabet ortamı kıta için ciddi riskler barındırmaktadır. Her şeyden önce bu rekabet Afrika kıtasının sahip olduğu kaynaklar ve çevre üzerinde giderek daha fazla hissedilen bir baskı oluşturmaktadır.

Madenler, enerji kaynakları ve tarımsal üretimin yanında kıtanın jeopolitik yönden avantajlı stratejik lokasyonları ve genişleyen Afrika

pazarına erişim, küresel aktörlerin önem verdiği noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi, ekonomik ve askerî imkânlarını devreye sokan söz konusu aktörler, kendi çıkarları doğrultusunda en avantajlı konumu elde etme uğraşını verirken, üstü kapalı bir rekabet içerisinde hareket etmekte, zaman zaman da iş birliği yapabilmektedirler.

Mercek altına aldığımız aktörler arasında AB, blok olarak ticari ilişkiler ve yatırım açısından Afrika'da hâlâ en etkili aktör olarak görünse de devlet bazlı ele alındığında İngiltere, Fransa ve Almanya Çin'in elde ettiği etkinin gerisinde kalmaktadır. Çin son derece kompleks bir ilişkiler ağı inşa ede-

rek kendi çıkarları doğrultusunda hemen hemen her alana nüfuz edebilmektedir. Bu noktada ABD, Avrupa devletleri ve Rusya Çin ile rekabet etmekte zorlanırken küresel aktörler arasında Çin, profesyonel bir biçimde kendi çıkarları ile Afrika'nın ihtiyaçlarını örtüşürme becerisini başarıyla sergilemektedir.

ABD ve Avrupalı devletler Çin ve Rusya'nın Afrika'daki varlığının farkında olmakla birlikte kendi çıkarlarına tehdit olarak gördükleri bu aktörlerin etkisini kırabilecek güçte değildir. Geleneksel bakış açılarından ve sömürgecilik kontektinden bir türlü çıkamayan bu aktörler, Afrika'nın ihtiyaçlarını algılama noktasında sınıfta kalmaktadır. Avrupa devletleri bugün sömürgeciliğin sorunlu geçmişinden kurtulmak istedikleri izlenimi verseler de esasında hâlen sömürge-

ciliğin bıraktığı mirastan nemalanmaya devam etmektedirler.

Küresel aktörlerin çekişmesi Afrika devletleri için bazı kazanımlar doğursa da bağımlılık ilişkisinin özünde değişmediği görülmektedir. 1990'lı yıllara kadar Batı Bloğu'na ve kısmen Sovyet Bloğu'na bağımlı kalan bu devletler, küresel siyasetteki değişime paralel olarak şimdilerde Çin'e bağımlı hâle gelmektedir. Bu durum işin özünde Afrika devletlerinin dış dünya ile ilişkilerinin doğasının değişmediğine işaret etmektedir. Kaynak ithal ederek ya da jeopolitik lokasyonlarını kullanıma açarak bitmiş mal temin eden Afrika ülkeleri, şimdilerde yine kaynak ithal ederek, lokasyon ve topraklarını kullanarak bitmiş mal, altyapı tesisi ya da askerî enstrümanlar almaktadırlar.

SONNOTLAR

- ¹ <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2016/10/mapping-africa-natural-resources-161020075811145.html>
- ² Sömürgecilik döneminde Belçika Kralı II. Leopold tarafından dile getirilen bir ifade; bk. Martin Meredith, *The State of Africa*, London: The Free Press, 2006, s. 94.
- ³ Youyou Zhou, "Air traffic between China and Africa has jumped 630% in the last decade", *Quartz Africa*, 28 Temmuz 2019, <https://qz.com/africa/1675287/china-to-africa-flights-jumped-630-in-the-past-nine-years/>
- ⁴ Beyongo Mikete Dynamic, "China's Power in Africa: Rhetoric and Reality", *China's Story Yearbook Power* (Jane Golly & diğerleri) içinde, ANU Press, 2019, s. 189.
- ⁵ Deborah Brautigam, *The Dragon's Gift, The Real Story of China in Africa*, New York: Oxford Univ. Press, 2011, s. 31-34.
- ⁶ Brautigam, s. 40.
- ⁷ Brautigam, s. 42.
- ⁸ Dynamic, "China's Power in...", s. 190.
- ⁹ Hannah Ryder, "China's Trade With Africa Is Up, But That's Not Necessarily a Good Thing", *The ChinAfrica Project*, 8 Haziran 2019, <https://chinaafricaproject.com/podcasts/podcast-china-africa-trade-hannah-ryder/>
- ¹⁰ Sipri Fact Sheet, "Trends in International Arms Transfers, 2017", Mart 2018, https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-03/fssipri_at2017_0.pdf
- ¹¹ Fodei Batty, "No Questions Asked? Development and the Paradox of China's Africa Policy", *Insight Turkey*, Winter 2019, s. 152.
- ¹² Fatih Oktay, *Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*, İstanbul: İş Bankası Yay., 2017, s. 32.
- ¹³ Brautigam, s. 277-278.
- ¹⁴ "Larry Madowo, "eSwatini-Taiwan's last friend in Africa", *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-46831852>
- ¹⁵ Cyril Obi, "China, Oil, and Africa: A New Perspective", *Insight Turkey*, Winter 2019, s. 16.
- ¹⁶ UNCTAD, "Foreign direct investment to Africa defies global slump, rises 11%", <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2109>
- ¹⁷ Earl Conteh-Morgan, "Militarization and Securitization in Africa: The Role of Sino-American Geostrategic Presence", *Insight Turkey*, Winter 2019, s. 85.
- ¹⁸ Temidayo Oniosun, "China's Role in Africa's Rapidly Growing Space Market", *The ChinAfrica Project*, 19 Kasım 2019, <https://chinaafricaproject.com/podcasts/chinas-role-in-africas-rapidly-growing-space-market/>
- ¹⁹ "Nigeria Agrees \$550 million satellite deal with China", 3 Ocak 2018, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-nigeria-satellite-china/nigeria-agrees-550-million-satellite-deal-with-china-idUSKBN1ES1G0>

- ²⁰ Addis Getachew, "Jack Ma inaugurates e-commerce platform in Ethiopia", AA, 25 Kasım 2019, <https://www.aa.com.tr/en/africa/jack-ma-inaugurates-e-commerce-platform-in-ethiopia/1655220>
- ²¹ Kenneth King, "China will continue to back Confucius Institutes in Africa", China Daily, 24 Ağustos 2018, <https://www.china-daily.com.cn/a/201808/24/WS5b835c0a-a310add14f387e76.html>
- ²² "How Africa is Becoming China's China", 31 Temmuz 2018, https://www.youtube.com/watch?v=zQV_DKQkT8o
- ²³ Pádraig Carmody, *The New Scramble for Africa*, Cambridge: Polity Press, 2011, s. 67-68.
- ²⁴ Carmody, s. 150.
- ²⁵ Takudzwa Hillary Chiwanza, "The Top Ten African Countries With the Largest Chinese Debt", *The African Exponent*, 2 Ekim 2018, <https://www.africanexponent.com/post/9183-here-are-the-top-ten-countries-in-africa-bearing-the-largest-chinese-debt>
- ²⁶ Lutfullah Mangi, "US Military Bases in Africa", *Pakistan Horizon*, 40/2, s. 96-102.
- ²⁷ R.A. Akindele, "Africa and the Great Powers, with Particular Reference to the United States, the Soviet Union and China", *Africa Spectrum*, 20/2, 1985, s. 129.
- ²⁸ Georges Nzongola-Ntalaja, "Patrice Lumumba: The most important assassination of the 20th century", *The Guardian*, 17 Ocak 2011, <https://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2011/jan/17/patrice-lumumba-50th-anniversary-assassination>
- ²⁹ Akindele, s. 129.
- ³⁰ Robert M. Price, "Africa in US and Soviet Policy: Change and Opportunity", *A Journal of Opinion*, 17/1, 1988, s. 7.
- ³¹ CNIC, "Camp Lemonnier, Djibouti", https://www.cnic.navy.mil/regions/cnreurafcnt/installations/camp_lemonnier_djibouti.html
- ³² United States Africa Command, "What We Do", <https://www.africom.mil/what-we-do>
- ³³ Conteh-Morgan, "Militarization and Securitization...", s. 81.
- ³⁴ Office of the US Trade Representative, "Africa", <https://ustr.gov/countries-regions/africa>
- ³⁵ United States Census Bureau, "Trade in Goods with Africa", <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c0013.html>
- ³⁶ Office of the US Trade Representative, "Africa".
- ³⁷ Sipri Fact Sheet, "Trends in International...".
- ³⁸ Office of the US Trade Representative, "Africa".
- ³⁹ UNCTAD, "Foreign direct investment...".
- ⁴⁰ OECD, "Development Aid at a Glance Statistics by Regions", <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-data/Africa-Development-Aid-at-a-Glance-2019.pdf>
- ⁴¹ The White House, "National Security Strategy", Aralık 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
- ⁴² Maxim Matusevich, "Russia in Africa: A Search for Continuity in a Post-Cold War Era", *Insight Turkey*, Winter 2019, s. 27.
- ⁴³ Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin seçilmiş ilk devlet başkanı olan Patrice Lumumba, ülkenin Sovyet Bloğu'na yakınlaşmaya başlamasıyla CIA'nın Belçika ile iş birliği neticesinde suikasta kurban gitmiştir. Afrika'nın Che'si olarak zikredilen genç Lumumba, çok kısa bir süre görev yapabildiği.
- ⁴⁴ Matusevich, "Russia in Africa: A...", s. 28-29.
- ⁴⁵ Akindele, s. 137.
- ⁴⁶ Akindele, s. 30-32.
- ⁴⁷ Hakan Fidan & Bülent Aras, "The Return of Russia-Africa Relations", *Bilig*, S. 52, Kış 2010, s. 48-49.
- ⁴⁸ Fidan & Aras, "The Return of...", s. 52.
- ⁴⁹ "List of international presidential trips made by Dmitry Medvedev", Wikipedia, <https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvTGldzF9vZl9pbmRlcm5hdGlvbmF-sX3ByZXNpZGVudGhbfF90cmIwc19tYWRLX2J5X0RtaXRyeV9NZWR2ZWRLdG>
- ⁵⁰ Matusevich, "Russia in Africa: A...", s. 26.
- ⁵¹ Sergei Kiselev, "5 Russian Mercenaries Reportedly Killed in Mozambique Ambush", *The Moscow Times*, 29 Ekim 2019, <https://www.themoscowtimes.com/2019/10/29/5-russian-mercenaries-reportedly-killed-in-mozambique-ambush-a67963>
- ⁵² Matusevich, "Russia in Africa: A...", s. 25.
- ⁵³ Matusevich, "Russia in Africa: A...", s. 36.
- ⁵⁴ "Russian Ambassador to Sudan Found Dead", *The Moscow Times*, 24 Ağustos 2017, <https://www.themoscowtimes.com/2017/08/24/russian-ambassador-to-sudan-found-dead-a58744>
- ⁵⁵ Matusevich, "Russia in Africa: A...", s. 26.
- ⁵⁶ Joe Penney, "Russia's Africa summit is the latest step in its resurgence as a

- global power on the continent”, Quartz Africa, 11 Ekim 2019, <https://qz.com/africa/1726464/russia-africa-summit-marks-growing-influence-with-presidents/>
- ⁵⁷ Matusевич, “Russia in Africa: A...”, s. 37.
- ⁵⁸ Sipri Fact Sheet, “Trends in International...”.
- ⁵⁹ Eurostat, “Africa-EU international trade in goods statistics”, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Africa-EU_-_international_trade_in_goods_statistics
- ⁶⁰ Eurostat, “EU-Africa trade in goods”, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20171129-1?inheritRedirect=true>
- ⁶¹ UNCTAD, “Foreign direct investment...”.
- ⁶² OECD, “Development Aid...”.
- ⁶³ Angela Thompsell, “The Work of Peace: History, Imperialism, and Peacekeeping”, Insight Turkey, Winter 2019, s. 69.
- ⁶⁴ Carmody, s. 36.
- ⁶⁵ Mark Curtis, “The New Colonialism: Britain’s scramble for Africa’s energy and mineral resources”, War on Want, Temmuz 2016, <https://waronwant.org/sites/default/files/TheNewColonialism.pdf>
- ⁶⁶ “UK-Africa trading relationship”, Tralac, <https://www.tralac.org/resources/our-resources/11896-united-kingdom-africa-trading-relationship.html>
- ⁶⁷ “UK Government Statement on UK-Africa Investment Submit”, GOV.UK, 20 Ocak 2020, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/859314/2020_01_20_AIS_-_UK_Government_Statement_-_Final_Version.pdf
- ⁶⁸ Office for National Statistics, “The UK’s trade and investment relationship with Africa: 2016”, <https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/balanceofpayments/articles/theukstradeandinvestmentrelationshipwithafrica/2016>
- ⁶⁹ UNCTAD, “Foreign direct investment...”.
- ⁷⁰ OECD, “Development Aid...”.
- ⁷¹ Office for National Statistics, “2011 Census analysis: Ethnicity and religion of the non-UK born population in England and Wales: 2011”, <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/culturalidentity/ethnicity/articles/2011censusanalysisethnicityandreligionofthenonukbornpopulationinenglandandwales/2015-06-18>
- ⁷² Dan Sabbagh, “Theresa May to make first trip to sub-Saharan Africa by UK leaders in five years”, The Guardian, 26 Ağustos 2018, <https://www.theguardian.com/politics/2018/aug/26/theresa-may-to-make-first-trip-to-sub-saharan-africa-by-uk-leader-in-five-years>
- ⁷³ “UK Government Statement on UK-Africa Investment Submit”
- ⁷⁴ FOI, “France-A Continuing Military Presence in Francophone Africa”, <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%206814>
- ⁷⁵ Eurostat, “EU-Africa trade...”.
- ⁷⁶ FOI, “France-A Continuing...”.
- ⁷⁷ “List of international presidential trips made by Emmanuel Macron”, Wikipedia, <https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvTGZldF9vZl9pbmRlcm5hdGlvbmFsX3ByZXNpZGVudGhlfF90cmlwc19tYWRLX2J5X0VtbWFudWVsX01hY3Jvbg>
- ⁷⁸ “List of international trips made by Angela Merkel”, Wikipedia, <https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvTGZldF9vZl9pbmRlcm5hdGlvbmFsX3RyaXB-zX21hZGVfYnlfQW5nZWxhX01lcmtlbA>
- ⁷⁹ “Economic ties between Germany and South Africa”, German Missions in South Africa, Lesotho and Eswatini, https://southafrica.diplo.de/sa-en/04_News/sa-economy/1185864
- ⁸⁰ Clement Uwiringiyimana, “Volkswagen opens Rwanda’s first car plant”, Reuters, 27 Haziran 2018, <https://www.reuters.com/article/us-volkswagen-rwanda/volkswagen-opens-rwandas-first-car-plant-idUSKBN1JN0NF>
- ⁸¹ Department International Relations & Cooperation Republic of South Africa, “Remarks by President Cyril Ramaphosa during the Forum on China-Africa Cooperation, September 03, 2018, Beijing, China”, <http://www.dirco.gov.za/docs/speeches/2018/cram0903a.htm>
- ⁸² UNCTAD, “Foreign direct investment...”.
- ⁸³ Carmody, s. 51-52.
- ⁸⁴ Filippo Poltronieri, “Europe’s electronic waste ends up at this toxic landfill in Ghana”, Euronews, 27 Temmuz 2019, <https://www.euronews.com/2019/07/27/europe-s-electronic-waste-ends-up-at-this-toxic-landfill-in-ghana>
- ⁸⁵ Dynamic, “China’s Power in...”, s. 199.

İNSAMER

İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مرکز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Afrika kıtası, mevcut potansiyeline kıyasla küresel siyasetin ve ekonominin arka sıralarında bir konumda bulunsa da son yıllarda beliren bazı emareler, kıtanın giderek daha görünür hâle geldiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda küresel aktörlerin son dönemde Afrika'ya daha yoğun bir biçimde yönelmeleri de bu emarelerden biri sayılabilir. Bugün küresel ticaret hacmi içinde %2'lik bir yer tutan Afrika kıtası 1,3 milyarı aşan nüfusu ile küresel şirketler açısından piyasa değeri sürekli artan önemli bir pazar olarak görülmektedir. Barındırdığı potansiyel ve sahip olduğu zenginlikler bakımından küresel siyaseti ve ekonomiyi şekillendiren aktörlerin Afrika kıtasına kayıtsız kalmaları pek mümkün değildir. Ancak bu devasa kıtanın tek bir küresel aktör tarafından nüfuz altına alınabilmesi de imkânsızdır. Bu nedenle küresel aktörlerin kendi çıkarları ve hesapları doğrultusunda farklı bölgelere ve sektörlere yöneldiği ve zaman zaman aralarında iş birliği yapabildikleri de gözlemlenmektedir.

www.insamer.com

info@insamer.com

INSAMER

IHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مرکز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

